

9.

KAAVOITUKSEEN OSALLISTAMINEN SOSIO-
MATERIAALISENA KÄYTÄNTÖNÄ*Jarkko Bamberg*

Kansalaisten osallistumisen merkitys korostuu erilaisten yhteiskunnallisten kysymysten yhteydessä kuten uusien teknologioiden käyttöönotossa ja niiden riskien arvioinnissa, erilaisten suunnitteluhankeiden ympäristövaikutusten arvioinnissa ja kaupunkisuunnittelussa. Kansalaiset pyrkivät laajentamaan omia mahdollisuuksiaan osallistua hallinnan prosesseihin ja käsiteltäviin asioihin. Yhä tärkeämpää osallistumisen kehittämisessä on kuitenkin se, että hallinnon instituutiot, usein yhteistyössä tutkimuslaitosten kanssa, luovat yhä uusia *kansalaisten osallistamismenetelmiä*. Yksi keskeinen osallistamiseen liittyvä demokraattinen innovaatio on *pienjulkiso*. Niiden avulla institutionaaliset toimijat osallistavat suhteellisen pienen joukon ihmisiä politiikkaprosessin suunnitteluun tai toimeenpanoon, tai politisoituneen yhteiskunnallisen ongelman käsittelyyn. (Fung 2003; Fung 2006; Goodin & Dryzek 2006.)

Tarkastelen tässä luvussa Tampereella sijaitsevan Nurmi-Sorilan alueen suunnitteluprosessia jossa kehitettiin ja sovellettiin pienjulkisoa osallistamismenetelmänä. Olin tutkijana mukana kehittämistyössä,

jossa tehtiin verkkosovellus osallistamiseen. Kehittämisen yhteydessä seurasin menetelmän käytännön toteutusta.

Käsittelen Nurmi-Sorilan suunnittelua sosio-materiaalisten käytäntöjen näkökulmasta. Tästä näkökulmasta osallistamismenetelmien toteuttamiseen liittyvä tilanteinen ja paikallinen dynamiikka rakentuu sosio-materiaalisissa käytännöissä. Näissä käytännöissä sosiaalinen ja materiaallinen määrittävät toisiaan, ja siksi niitä tulee tarkastella yhdessä. Pohdin, miten tulkitsevaa politiikka-analyysia voisi kehittää tieteen ja teknologian tutkimuksen käsitteillä. *Materiaalisen semiotiikan* näkökulmasta osallistamismenetelmiä ja niiden käyttöä ei tarkastella yksinomaan ihmisten välisenä toimintana, vaan erilaisten materiaalisten ja inhimillisten toimijoiden vuorovaikutuksena. Tämä auttaa ymmärtämään osallistamismenetelmien roolia ja merkitystä politiikkaprosesseissa.

Osallistamismenetelmien käytäntöjen tarkastelu

Pienjulkisoiden tarkoituksena ei ole kaikkien kansalaisten osallistuminen, mutta esimerkiksi politiikantutkija Archon Fung (2003) pitää pienjulkisoita lupaavana pyrkimyksenä parantaa kansalaisten osallistumista poliittiseen päätöksentekoon. Hänen mukaansa laajemman mittakaavan uudistukset kansalaisten osallistumismahdollisuuksien lisäämiseksi koostuvat monista pienistä ja vaatimattomilta vaikuttavista uudistuksista, kuten pienjulkisoista.

Miten pienjulkison kaltaisia demokraattisia uudistuksia olisi mielekästä tarkastella, jotta ymmärtäisimme paremmin niiden käytännön vaikutuksia ja yhteiskunnallista merkitystä? Tässä luvussa tarkastelen, miten pienjulkisot saavat muotonsa ja merkityksensä politiikkaprosesseissa. Hollantilainen tieteen ja teknologian tutkija Emilie Gomart ja politiikan tutkija Maarten Hajer (2003) ovat pohtineet tieteen ja teknologian tutkimuksen antia politiikka-analyysille. He esittävät, että erityisen kiinnostavaa on tieteen ja teknologian tutkimuksen tapa ottaa vakiintuneita, tavallisesti ennalta oletettuja ja itsestään

selvyyksinäkin pidettyjä asioita empiirisen analyysin kohteeksi (vrt. yleisemmin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen luonteesta Becker 1998). Esimerkiksi tieteen ja teknologian tutkimuksen klassikoksi muodostuneen Bruno Latour ja Steve Woolgar (1979) teos *Laboratory Life* tarkastelee tieteellisen tiedon konstruoimista laboratorioissa ja kiinnittää huomiota käytäntöihin. Näin tarkasteltuna tieteellisen tiedon tuottamisessa merkittävässä roolissa ovat tutkijoiden päivittäiset rutiinit ja toimintakäytännöt, joihin vaikuttavat muun muassa erilaiset laboratorion materiaaliset tekijät ja tilaratkaisut. Tällaisen näkökulman soveltaminen politiikka-analyysissa merkitsee, että politiikan tekemisen muodot, instituutiot, ja esimerkiksi osallistumisen tavat eivät ole muuttumattomia käytäntöjä (Gomart & Hajer 2003). Päinvastoin, tarkastelun kohteeksi tulee tällöin ottaa se, millaisen muodon osallistuminen saa erilaisissa käytännöissä. Tällaista tutkimusta edistää tieteen ja teknologian tutkimuksessa kehitetty näkemys materiaalisesta semiotiikasta.

Avaan pienjulkison muotoutumista Nurmi-Sorilan suunnittelutapauksessa materiaalsen semiotiikan näkökulmasta. Kiinnitän huomioni pienjulkison muotoutumisen kannalta merkittävimpiin tekijöihin, joita ovat: pienjulkison suunnittelijat ja toimeenpanijat, pienjulkison käsiteltävänä oleva yhteiskunnallinen kysymys, pienjulkisoon osallistuvat ihmiset, sekä pienjulkison sosio-materiaaliset puitteet.

Materiaalinen semiotiikka

Materiaalsen semiotiikan näkökulmasta toimijuus, subjektit ja objektit syntyvät suhteessa toisiinsa. Se, mitä pidämme todellisuutena, syntyy näitä suhteita ylläpitämällä ja uusintamalla (Law 2009). John Law ja Annemarie Mol (2008) ovat tiivistäneet materiaalsen semiotiikan ytimen seuraavasti: Lingvistinen semiotiikka opettaa sanojen saavan merkityksensä suhteessa toisiinsa. Materiaalinen semiotiikka laajentaa tätä näkemystä lingvistisen ulkopuolelle ja väittää, että entiteetit, olemassa olevat asiat, saavat muotonsa ja tulevat olevaisiksi

suhteessa toisiinsa. Entiteetit toisin sanoen todellistavat toisensa. Materiaalisen semiotiikan idea aukenee Maria Åkermanin (2006, 37) esimerkin kautta:

Otetaan tarkastelun kohteeksi tietokone, joka normaalisti nähdään yhtenä yksikkönä. Epäkuntoon mennessään tietokone kuitenkin paljastuu erilaisten osasten muodostamaksi verkostoksi, johon myös käyttäjä ja ylläpitäjä kytkeytyvät. Myös toimiessaan tarkoitettulla tavalla tietokoneen ”tietokoneus” syntyy vasta koneen ja käyttäjän välisessä vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutus ei jätä kumpaakaan osapuolta koskemattomaksi. Toimiakseen tietokone vaatii käyttäjää kehittämään erityisiä taitoja, joiden hallinta jakaa ihmisiä ryhmiin, joita ei olisi olemassa ilman koneen olemassaoloa. Tuttu tilanne esimerkiksi tutkijalle on asetelma, jossa jumiutuneen koneen edessä avuton työntekijä on tietokonekeskuksen aikataulujen armoilla. Toisaalta hyvin toimiva tietokone lisää merkittävästi taitavan käyttäjän toimintamahdollisuuksia, mikä saattaa tuottaa eroja ihmisten välille. Tutkija ja tietokone muodostavat siis työparin, jossa kumpikin määrittää toisen ominaisuuksia ja toimijuutta. Kokonaisuudesta syntyy sosiaalinen tilanne, jonka dynamiikkaa on mahdoton ymmärtää ilman herkkyyttä tietokoneen mykälle toimijuudelle erilaisissa verkostoissa.

Teknologisilla artefakteilla, kuten tietokoneilla, on merkitystä eri toimijoiden välisien suhteiden jäsentäjinä ja muuntajina. Tätä piirrettä voidaan tarkastella *käsikirjoituksen* käsitteellä (Akrich 1992; Akrich & Latour 1992). Teknologisiin artefakteihin sisältyy käyttäjiä koskevia vaatimuksia, rajoitteita ja käyttövihjeitä. Pienjulkison muotoutumisen kannalta ajateltuna käsikirjoitus ja siihen sisältyvät toimintaohjeet ja -mallit merkitsevät sitä, että materiaaliset viestinnän puitteet määrittävät keskeisellä tavalla toimijoiden osallistumismahdollisuuksia. Toimijuus ei tästä lähestymistavasta käsin siis ole inhimillisten toimijoiden yksinoikeus, ja kuten Åkerman (2006) esittää, käsikirjoitukset paljastavat artefaktien moraalisen ja eettisen ulottuvuuden.

Materiaalisen semiotiikan näkökulmasta on ilmeistä, että vuorovaikutussuhteet eri entiteettien välillä eivät ole vakaita. Ne voivat olla jokseenkin vakiintuneita, mutta tämä on jatkuvan vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen ja neuvottelutyön tulosta. Erilaisiin asioihin, kuten verkkosovellukseen osallistamismenetelmänä, sisältyy toisin sanoen myös jatkuva muutoksen mahdollisuus.

Vuorovaikutussuhteiden järjestyminen on tietyn verkoston saavutus. Verkostolla voi olla osittaisia kytkentöjä muihin verkostoihin, mutta nämä eri verkostot eivät jäsenny saman verkoston alle ja samojen vuorovaikutussuhteiden kautta. Tämä tarkoittaa, että materiaalisen semiotiikan näkökulmasta jokin tietty konkreettinen asia, kuten verisuonten kalkkeutuminen (Mol 2002), saa eri muotoja eri verkostojen osina (Mol 2002; Law & Mol 2008). On tärkeää ymmärtää, että tällä ei tarkoiteta pelkästään erilaisia näkökulmia samaan asiaan, vaan että yksittäiset asiat ovat ontologisesti erilaisia siirryttäessä verkostosta toiseen. Näin verkostot muodostavat eri todellisuuksia.

Law ja Mol (2008) käyttävät esimerkkinä lampaita ja niiden toimijuutta Iso-Britannian suu- ja sorkkatautiepideemiassa vuonna 2001. Heidän tulkinnan mukaan lampaat olivat ontologisesti erilaisia, kun ne olivat erilaisten verkostojen ja käytäntöjen osia. Eläinlääketieteellisissä käytännöissä lammas oli potentiaalinen sairauden kantaja. Suu- ja sorkkataudin tunnistaminen lampaasta ei kuitenkaan ole kovin helppoa, vaan vaatii usein laboratoriotutkimuksia, ja Iso-Britannian virallisten linjausten mukaan laboratoriotesti tulee tehdä ennen päätöstä lampaan teurastamisesta. Epidemian aikana oli kuitenkin kiire päättää teurastuksista ja laboratoriotestien saamiseen kuluu aikaa. Tässä tilanteessa lampaat, jotka paikan päällä tehdyissä tarkastuksissa todettiin todennäköisiksi taudinkantajiksi, teurastettiin. Epidemiologian käytännöissä lammas ei sen sijaan ole yksittäinen lammas, jota diagnosoidaan. Epidemiologian todellisuudessa lammas muuttuu laskelmiksi, joiden laskentayksikkönä toimivat lammastilat. Nämä laskelmat arvioivat lammastilojen välisiä tartuntamahdollisuuksia. Laskelmissa esitettiin tilakohtaisesti kuinka todennäköistä suu- ja

sorkkataudin leviäminen oli jonkin tietyn ajan kuluessa ja kuinka todennäköistä oli, että tilat tartuttavat muita lammastiloja.

Epidemiologian käytäntöihin ja logiikkaan kiinnittynyt lammas oli Law'n ja Molin mukaan siis hyvin erilainen verrattuna eläinlääkärin arviointikäytäntöjen lampaaseen, ja kuitenkin näillä eri todellisuuksilla oli monenlaisia kytköksiä toisiinsa. Epidemiologiassa keskeisen roolin saivat tartunnan todennäköisyydet laboratoriotestien tai paikan päällä tehtävien diagnoosien sijaan. Toisaalta epidemiologia kuitenkin oli riippuvainen diagnoosin saaneista lampaista, koska ennusteet laadittiin ja niiden toteutumista arvioitiin diagnosoitujen lampaiden perusteella. Kolmanneksi, lampaita alettiin teurastaa ilman laboratoriotestejä epidemiologisten todennäköisyyksien vuoksi. Epidemiologisella lampaalla oli siis vaikutusta eläinlääkärien diagnosointikäytäntöihin suu- ja sorkkatautiepidemian aikana. Lopulta joissain tapauksissa myös paikan päällä tehtävät eläinlääkärien tarkastukset menettivät merkityksensä, sillä epidemian edetessä tehtiin päätös, että kaikki lampaat kolmen kilometrin säteellä tartunnan saaneesta tilasta tulisi tappaa.

Esimerkin avulla voidaan huomata, että lammas näyttää erilaiselta, ja se on eri lammas, osana erilaisia käytäntöjä. Kuten sanottu, näillä käytännöillä on kuitenkin osittaisia kytköksiä, jotka tekevät mahdolliseksi eri todellisuuksien yhtäaikaisen läsnäolon. Myös pienjulkisoiden muotoutumista tarkasteltaessa on huomioitava, että ne voivat saada samanaikaisesti eri muotoja osana erilaisia verkostoja.

Pienjulkison muotoutuminen Nurmi-Sorilan tapauksessa

Tampereella kehittämäämme osallistamismenetelmää sovellettiin Nurmi-Sorilan osayleiskaavoitusprosessissa vuosien 2005 ja 2006 aikana. Nurmi-Sorilan alue sijaitsee Tampereen laitamilla noin 12 kilometriä koilliseen Tampereen keskustasta. Alue on tyypillistä pirkanmaalaista maa- ja metsätalousaluetta, joissa asutus keskittyy kyläkeskuksiin. Koska Nurmi-Sorila sijaitsee Näsijärven rantamaisemissa, siellä on

loma-asutusta ja virkistyskäyttöä. Osayleiskaavoituksen alkaessa alueesta tehtiin erillisselvityksiä ja määriteltiin suunnittelun lähtökohtia. Samalla aloitettiin Nurmi-Sorilan kehityskuvatyö, jossa hahmoteltiin alueen vaihtoehtoja tulevaisuudessa. Kehityskuvalla pyrittiin luomaan lähtökohtia ja alustavia tavoitteita kaavoituskeskustelulle sekä osallistamaan alueelliset toimijat suunnitteluun jo osayleiskaavatyön alkuvaiheessa.

Nurmi-Sorilan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia hahmottelevan kehityskuvan suunnittelussa suunnittelijat pitivät olennaisena ihmisten *paikallistietämyksen ja -näkemysten keräämistä*. Uudenlaisen osallistamismenetelmän avulla ihmiset pystyivät Tampereen kaupungin internetsivujen välityksellä merkitsemään graafisilla symboleilla Nurmi-Sorilan alueen ilmakuviin mielestään tärkeitä, ongelmallisia ja kehittämistä vaativia paikkoja. Symbolien tueksi käyttäjien tuli jättää kirjallinen kommentti. Sovelluksessa osallistujat saattoivat myös tarkastella muiden merkintöjä sekä keskustella näkemystään muiden kanssa. Tällä tavoin sovelluksen tarkoituksena oli toimia *julkisen keskustelun areenana*, jossa asukkaat ja muut sovelluksen käyttäjät toisivat esiin ja pohtisivat Nurmi-Sorilan alueen piirteitä ja kehittämisen kohteita.

Verkkosovelluksen kautta muotoutuva pienjulkiso pääsi mukaan prosessiin jo ennen kuin varsinainen osayleiskaavan suunnittelu oli alkanut. Osallistamismenetelmän tarkoituksena oli kerätä asukkaiden näkemyksiä alueen ominaispiirteistä jo ennen kaavoitusprosessin varsinaisia yleisötilaisuuksia. Ajatuksena oli, että menetelmän avulla saataisiin suunnittelutyön tueksi paikallista, asukkaiden omiin kokemuksiin perustuvaa tietoa alueesta.

Osallistamismenetelmän suunnittelu kuvaa sitä, miten jokin taho aktiivisesti tuottaa pienjulkison muodostumisen edellytykset. Pienjulkisoja suunnittelevat tahot, kuten hallinnon toimijat tai yhteiskuntatieteelliset tutkijat, miettivät osallisten määrittelyä, heidän valintaansa ja mukaan houkuttelua. Mistä pienjulkiso keskustelee ja muodostaa näkemyksiä? Miksi asiasta keskustellaan ja millainen suhde osallisilla on asiaan? Miten keskustelu, vuorovaikutus ja näkemysten

artikulointi organisoidaan? Milloin ja kuinka usein pienjulkiso koontuu? Antaessaan vastauksia näihin kysymyksiin hallinnon toimijat tai tutkijat määrittelevät sitä, millaiseksi pienjulkiso ja sen tehtävä osana politiikkaprosessissa muotoutuu.

Kuten tieteen ja teknologian tutkija Mike Michael (2009) esittää, erilaiset osallistamismenetelmät muokkaavat osalliset tietyntalaiseiksi kansalaisiksi ja tietyntalaiseksi julkisiksi. Julkisoa suunnittelevat ja toimeenpanevat tahot odottavat julkisolta jotain ja tarjoavat mahdollisuuden toimia tietyin tavoin. Osallistamismenetelmän ja pienjulkison merkitys alkaakin muodostua jo sen suunnitteluvaiheessa. Kansalaisten osallistamiseen pyrkivä taho olettaa pienjulkison, sen tehtävän ja osallistumisen tavoitteen tietyntalaiseksi. Valinnat, joita tehdään pienjulkisoiden suunnittelu- ja kehittälyprosessissa, määrittävät pienjulkison toimintamahdollisuuksia.

Yhteiskunnallinen kysymys, jonka yhteydessä kansalaisten osallistaminen järjestetään, vaikuttaa siis suoraan pienjulkison muotoutumiseen. Yhteiskunnalliset kysymykset ovat erilaisia, ja niiden sosio-kulttuurinen konteksti on erilainen. Maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä erilaisilla osallistumismenetelmillä on jo perinteitä ja maankäytön suunnitteluun liittyvät prosessit ovat varsin vakiintuneita (ks. Leino tässä julkaisussa; Kuokkanen tässä julkaisussa). Maankäyttö- ja rakennuslaki ohjaa osallistumisen järjestämistä. Maankäytön suunnitteluun osallistuvilla asukkailla voi olla lakiin perustuva näkemys siitä, että he ovat laissa mainittuja osallisia ja heillä on oikeus osallistua suunnitelmien valmisteluun. Samoin osallistavat tahot, kuten kaupunkisuunnittelijat, tulkitsevat lakia tehdessään ratkaisuja siitä, kenen osallistumista laki edellyttää. Sen sijaan osallistumisella ei ole samalla tavalla vakiintunutta asemaa erilaisia uusia teknologisia ratkaisuja pohdittaessa. Nurmi-Sorilan tapauksessa käsiteltävänä oli kysymys alueen maankäytöstä, joka vaikutti pienjulkisolle ajateltuun rooliin ja tehtävään politiikkaprosessissa. Suunnittelijat ajattelivat saavansa pienjulkisolta paikallistietämystä suunnitteluprosessin tueksi.

Tärkeänä tekijänä pienjulkison ja sen merkityksen muotoutumiseen politiikkaprosessissa vaikuttaa myös pienjulkison vuorovaikutuk-

sen sosio-materiaaliset puitteet. Esimerkiksi perinteinen asukkaiden kuulemistilaisuus, jollaisia järjestetään maankäytön suunnittelussa, tarjoaa vuorovaikutukselle tietyntyyppiset puitteet. Asukkaat ja suunnittelijat kokoontuvat yhteiseen tilaan, joka voi olla esimerkiksi kokoustila kaupungintalolla tai lähiökoulun juhlasali. Huoneen seinät rajaavat tilanteessa muodostuvan pienjulkison. Samalla ne tarjoavat mahdollisuuden osallistujien väliselle vuorovaikutukselle; seinät esimerkiksi eristävät ääntä, joten ihmiset voivat keskustella, vaikka kokoontumistila olisi vilkasliikenteisen kadun varrella. Tilan materiaaliset puitteet määrittävät myös kuulemistilaisuuteen osallistujien toiminnan mahdollisuuksia. Asukas voi jättää sanomatta näkemyksensä käsiteltävästä asiasta isossa salissa järjestetyssä tilaisuudessa, jos hän huolestuu, että hänen äänensä ei kannata takarivin penkistä etuosan suunnittelijoille varattuun pöytään saakka. Äänen kuuluvuuteen voidaan vaikuttaa tuomalla tilaisuuteen mikrofoni. Tämä vuorovaikutuksen puitteisiin vaikuttava materiaallinen elementti auttaa äänen kuuluvuuteen, mutta samalla joku asukas voi kokea mikrofonin puhumisen epämiellyttäväksi ja jättää käyttämättä puheenvuoron (vrt. Leino 2006a). Tällaiset sosio-materiaaliset tekijät eivät ole passiivisia, vaan osallistuvat muiden asioiden rinnalla aktiivisesti pienjulkison muotoutumiseen (Gomart & Hajer 2003).

Pohdimme osallistamismenetelmän suunnitteluvaiheessa verkosovelluksen piirteitä ja käyttöominaisuuksia. Osallistamismenetelmän suunnittelutyöryhmä piti esimerkiksi viistosta otettuja ilmakuvia helpommin tulkittavina kuin karttoja ja viistokuvat toivat alueen maiseman paremmin esiin kuin kartat. Usein vastaavanlaisissa sovelluksissa on käytetty esimerkiksi teemakarttoja. Nurmi-Sorilan tapauksessa niiden käyttäminen ei olisi ollut mahdollista, sillä suunnitteluprosessin alkuvaiheessa oli enemmänkin kyse sellaisten alueen piirteiden löytämisestä, joiden avulla suunnittelijat muodostaisivat myöhemmin suunnitteluteemoja. Tätä suunnitteluprosessin alkuvaihetta ja kehityskuvatyötä ajatellen suunnittelutyöryhmä näki tarpeelliseksi kansalaisten paikallisen, kokemusperäisen tiedon keräämisen Nurmi-Sorilasta.

Pidimme myös graafisia symboleja tärkeinä osallistamismenetelmän suunnittelussa. Käyttäjien oli tarkoitus liittää viistokuviiin symboleja, joilla he pystyivät sijoittamaan tekstimuotoisen kommentin tiettyyn paikkaan Nurmi-Sorilassa. Päädyimme käyttämään verkkosovelluksessa kolmea symbolia, jotka nimettiin tärkeäksi paikaksi (vihreän ympyrän sisällä plus-merkki), kehittämisen paikaksi (keltaisen ympyrän sisällä huutomerkki) ja ongelmalliseksi paikaksi (punaisen ympyrän sisällä miinus-merkki). Graafisille symboleille oli kirjoitettu lyhyt kuvaus siitä, millaisia asioita symbolilla oli tarkoitus paikantaa ja kuvata. Teimme verkkosovelluksesta kaikille käyttäjille avoimen. Näin emme rajanneet pienjulkison osallisia ennalta, vaan kaikki Nurmi-Sorilasta kiinnostuneet saattoivat osallistua verkkosovelluksen välityksellä keskusteluun alueen ominaispiirteistä.

Nurmi-Sorilan verkkosovelluksen suunnittelussa tehdyt valinnat ovat Akrichin (1992) määrittelyn mukainen käsikirjoitus. Verkkosovellus tarjosi sosio-materiaaliset puitteet pienjulkison muotoutumiselle ja sisällytti osallistamismenetelmään käsikirjoituksen mukaiset roolit eri toimijoille. Sovelluksen suunnittelussa tehdyillä valinnoilla määrittelimme sovelluksen käyttäjiä. Toisin sanoen valinnoilla osoitimme osalliset, osallistumisen tavat ja osallistamisen tavoitteen suunnittelussa.

Pienjulkison kytkeytyminen erilaisiin verkostoihin

Nurmi-Sorilan verkkosovelluksessa käyty keskustelu kuitenkin osoittaa, että osalliset voivat muokata käsikirjoitusta ja samalla osallistua pienjulkison ja sen tehtävän määrittelijöiksi. Suuri osa keskustelusta käsitteli sitä, miten Nurmi-Sorilaa tulisi suunnitella. Tässä *suunnitteludiskurssissa* verkkosovelluksen käyttäjät esittivät näkemyksiä esimerkiksi siitä, millaisia rakennuksia johonkin tiettyyn paikkaan Nurmi-Sorilaa tulisi rakentaa. Monet esittivät toiveita omakotitonteille. Suunnitteludiskurssiin liittyivät myös kommentit ja näkemykset, jotka käsittelivät Tampereen kaupungin maankäytön suunnittelua ja kehittämisen yleissuuntia Nurmi-Sorilaa laajemmassa mittakaavassa.

Toinen keskustelua jäsentänyt diskurssi oli *paikallisten ongelmakohtien diskurssi*, jonka puitteissa osallistujat keskustelivat esimerkiksi liikenteellisesti hankalista kohdista. He kokivat jonkin risteyksen vaaralliseksi huonon näkyvyyden vuoksi. Sen sijaan vain harvat kommentit sisälsivät puhtaasti kuvailevaan tyyliin näkemyksiä Nurmi-Sorilan paikkojen luonteesta.

Pienjulkison keskustelu poikkesi olennaisesti alkuperäisestä käsikirjoituksesta. Sovellusta suunniteltaessa yhtenä pyrkimyksenä oli saada tietoa Nurmi-Sorilan luonteesta sekä alueen asukkaille ja käyttäjille merkityksellisistä paikoista. Osallistujat esittivät tällaisia näkemyksiä kuitenkin melko vähän.

Keskeisenä tekijänä käsikirjoituksen muokkaamisessa oli se, että sovellus oli avoin kaikille käyttäjille. Verkkosovelluksen käyttäjien taustatiedoista ilmenee, että monet heistä eivät asuneet Nurmi-Sorilassa. Useissa suunnitteludiskurssin mukaisesti jäsentyneissä puheenvuoroissa tuli sen sijaan esiin halu muuttaa Nurmi-Sorilaan. Monet kokivat siten osallistamismenetelmän mahdollisuutena esittää tämänlainen näkemys. Sovelluksen suunnitteluvaiheen ratkaisu osallistamismenetelmän avoimuudesta mahdollisti käsikirjoituksen uudelleen tulkinnan. Käsikirjoituksen muokkaamisen kannalta tärkeänä tekijä oli vuorovaikutuksen sosio-materiaaliset puitteet. Internet tarjosi mahdollisuuden myös muiden kuin Nurmi-Sorilan alueen asukkaiden osallistumiselle.

Myös viistokuvat ohjasivat osallistujia suunnitteludiskurssin mukaisten näkemysten esittämiseen. Tämä osallistamismenetelmän kannalta olennainen piirre näyttää alueen ylhäältä, lintuperspektiivistä. Näin näkymä alueesta irtaantuu kehollisesta paikan kokemuksesta, ja tuo sen näkyviin ikään kuin ulkopuolelta, hallinnan perspektiivistä. Viistokuvanäkymä toimii vähän samaan tapaan kuin kartat. Ne helpottavat alueen tarkastelua suunniteltavana kokonaisuutena (vrt. Scott 1998; Latour & Hermant 1998). Osallistamismenetelmää suunniteltaessa viistokuvien merkitystä pohdittiin sovelluksen käyttäjiä helpottavana piirteenä. Ajattelimme niiden olevan helpommin tulkittavia kuin karttojen. Viistokuvien merkitys keskustelun teemoja

ohjaavana asiana paljastui kuitenkin vasta sen jälkeen, kun osalliset olivat käyttäneet verkkosovellusta.

Suunnitteludiskurssia vahvisti edelleen se, että verkkosovelluksesta muotoutui julkisen keskustelun areena. Saatuaan tämän muodon, sovellus ei kannustanut intiimien paikkakokemusten kertomiseen vaan julkiseen keskusteluun sopivien kysymysten nostamiseen. Näin sosio-materiaaliset puitteet toimivat vuorovaikutteisesti pienjulkison kanssa käsiteltävien kysymysten määrittelijöinä. Samalla olennaista on toki myös paikallinen konteksti ja tilanne, jossa pienjulkiso muotoutui. Tampereella oli pulaa omakotitonteista, ja Nurmi-Sorilan kulttuuri-maisema houkutteli esittämään omakotitonttitoiveita. Lisäksi oli tiedossa, että alue tullaan kaavoittamaan. Vaikka osallistamismenetelmä oli käytössä jo ennen varsinaista kaavoitusprosessia, ihmiset näkivät sen mahdollisuutena sanoa sanansa alueen tulevaan kaavoitukseen liittyen.

Ihmisiä huolestuttavat ja kiinnostavat erilaiset asiat. Jotkut ovat kiinnostuneita globaaleista ympäristöongelmista ja toiset moottoriteiden kunnossapidosta. Kuten ruotsalainen politiikan- ja viestinnäntutkija Peter Dahlgren (2009) asian esittää, politiikkaan osallistuminen ei ole koskaan pelkästään järkiperaista. Ihmisillä täytyy olla jokin motivoiva tekijä osallistumiseen. Englanninkielessä osallistumiseen liittyen on vakiintunut kaksi eri termiä, *public participation* ja *public engagement*. Dahlgrenin erottelu näiden välillä auttaa ymmärtämään yhteiskunnallisten kysymysten tai ongelmien vuorovaikutteista suhdetta julkisoihin nähden. Hänen näkemyksensä mukaan engagement viittaa siihen, että yksilö huomioi, kokee ja tuntee jonkin asian niin merkittäväksi, että haluaa tehdä sille jotain (vrt. Dewey 1991/1927; Marres 2007). Johonkin asiaan sitoutuminen (engagement) on osallistumisen (participation) ennakkoodellytys.

Ne ihmiset, jotka osallistuvat jonkin yhteiskunnallisen kysymyksen selvittämiseen, pyrkivät ymmärtämään tätä kysymystä ja määrittelemään sitä omista lähtökohdistaan käsin. Näin käsiteltävänä oleva yhteiskunnallinen kysymys muotoutuu julkison määrittellessä sitä. Samalla julkiso määrittelee itseään ja omaa tehtävänsä, jolloin

julkisolle alun perin suunniteltu rooli muokkaantuu ja saa uusia piirteitä (Felt & Fochler 2010; Bamberg 2012). Michael (2009) onkin esittänyt, että julkison jäsenenä oleminen on aktiivista yhteneväisten ja erottavien piirteiden etsimistä ja niiden artikulointia, joilla julkison omaa roolia ja tehtävää pyritään määrittämään.

Suunnittelutyön tueksi Tampereen kaupungin suunnittelijat työstivät verkkosovelluksen keskusteluista kaksi raporttia ja teemakarttoja. Näissä korostuivat erityisesti suunnitteludiskurssin mukaiset näkemykset. Suunnittelutyön kannalta erityisen hyödyllistä oli saada tietoa siitä, millaisia näkemyksiä Nurmi-Sorilan kehittämisestä pienjulkisolla oli. Pienjulkison merkitys ja rooli muotoutui vielä uudelleen suunnittelijoiden pöydällä. Ihmiset eivät toimineet alkuperäisen käsikirjoituksen mukaisesti ja kertoneet kokemuksellista tietoa paikkojen luonteesta ja ominaispiirteistä, mikä ei kaupunkisuunnittelijoiden näkökulmasta kuitenkaan vähentänyt tiedon merkitystä ja sen soveltamisen mahdollisuuksia.

Keskusteluissa vaaralliseksi koettu risteys ei kuitenkaan saanut suunnitteludokumenteissa suurta painoarvoa. Nurmi-Sorilan kaavoitus on strategisen tason kaava, jossa suunnittelijat eivät tee yksityiskohtaisia ratkaisuja maankäytöstä. Suunnittelutaso siis vaikutti siihen, millaiseksi pienjulkison anti suunnittelutyössä muotoutui.

Nurmi-Sorilan osallistamismenetelmän muotoutumisessa verkkosovellus oli näin toimijana kahdessa eri verkostossa. Näissä erillisissä verkostoissa ja niiden eriytyneissä sosio-materiaalisissa käytännöissä osallistamismenetelmä sai toisistaan poikkeavan muodon. Näillä verkostoilla oli kuitenkin kytköksiä toisiinsa. Ensinnä verkkosovellus oli *julkisen keskustelun areena* sovelluksen käyttäjille. Tällaisena se tarjosi mahdollisuuden tuoda näkemyksiä niin Nurmi-Sorilan kehittämisestä kuin paikallisista ongelmakohdista. Toisaalta verkkosovellus oli kaupunkisuunnittelijoille *tiedonkeruun väline*, jonka merkitys muotoutui Nurmi-Sorilan osayleiskaavoituksessa nähtyjen tiedontarpeiden kautta. Kuten edeltävästä tulkinnasta käy ilmi, erilaisista elementeistä koostuneilla verkostoilla ja niiden osittaisilla kytköksillä oli iso merkitys osallistumiskäytännön muotoutumiselle.

Herkkyyttä osallistamismenetelmien kehittämiseen ja tulkintaan

Usein vaikuttaa siltä, että kansalaisten osallistumista tukevien menetelmien tutkimuksessa ja kehittämisessä itse osallistuminen jää jollain lailla normatiiviseksi ideaaliksi (vrt. Kuokkanen tässä julkaisussa). Tällöin kansalaisten osallistaminen näyttäytyy itsessään ratkaisuna yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Samalla osallistumisen sisältö ja merkitys jäävät kuitenkin helposti määrittelemättä. Kuten politiikan tutkijat Robert Goodin ja John Dryzek (2006, 221) esittävät, kansalaisten osallistuminen on laajasti hyväksytty osaksi demokratiateoriaa, mutta samalla demokratian käytännöissä kysymykset osallistumisesta ovat osoittautuneet mutkikkaita. Olen esitellyt luvussa yhden, sosio-materiaalisia käytäntöjä korostavan vaihtoehdon mutkikkaiden osallistumiskäytäntöjen tulkitsemiseksi ja kehittämiseksi.

Tulkitseva politiikka-analyysi pyrkii purkamaan luutuneita käsitteitä esimerkiksi politiikan tekemisen tiloista ja hallinnan instituutioista. Tulkitseva politiikka-analyysi tarkastelee kuinka yhteiskunnallisia kysymyksiä määritellään, millaiseksi poliittinen prosessi muodostuu ja mitkä politiikan tekemisen ja päätöksenteon tilat tulevat merkitykselliseksi näissä prosesseissa (Hajer & Wagenaar 2003; Häikiö & Leino tässä julkaisussa). Tällaisessa tarkastelussa käytäntöjen merkitys korostuu. Esittelemäni materiaalsen semiotiikan näkökulma ottaa huomioon käytäntöjen materiaalisuuden. Se täydentää siten tulkitsevan politiikka-analyysin repertuaaria, jossa usein keskitytään käytännöissä ilmenevään kieleen. Nurmi-Sorilan esimerkki osoittaa, kuinka materiaalsen semiotiikka huomioi materiaalsen vuorovaikutuksen puitteiden merkityksen kielenkäytössä ja käytäntöjen merkityksen muodostumisessa.

Materiaalsen semiotiikan näkökulmasta toimijuus ei ole ennalta annettua ja pelkästään inhimillisten toimijoiden ominaisuus vaan seurausta käytännöissä syntyvistä vuorovaikutussuhteista. Osallistamismenetelmän toimivuutta tai tehtävää ei tästä lähtökohdasta voi tulkita käytetyn teknologian tai menetelmän ennako-oletusten

varassa. Sen sijaan analysoidaan menetelmän sosio-materiaalisten käytäntöjen dynamiikkaa ja entiteettien välisten vuorovaikutussuhteiden tuottamaa muotoa ja tarkoitusta. Erilaiset osallistamismenetelmät tuottavat erilaisia toimijapositioita, vaikuttavat vuorovaikutuksen jäsentymiseen ja osallistamisen tuloksiin. Tarkastelun kiinnittäminen osallistamismenetelmien käytännön toteutukseen tarjoaa mahdollisuuksia huomioida kansalaisten toimintaa mahdollistavia tai sitä estäviä, usein julkilausumattomia piirteitä. Tällaisia piirteitä ovat esimerkiksi osallistamismenetelmiin sisältyvä valta tai tiedonpolitiikka. Nurmi-Sorilan tapauksessa verkkosovellus vaikutti sopivaksi katsottuun tapaan tuottaa tietoa, mikä näkyi erityisesti siten, että suunnitteludiskurssi tuli vallitsevaksi. Materiaalisen semiotiikan näkökulma avaakin osallistamismenetelmien poliittisuutta tavalla, jossa poliittista ei ole pelkästään ihmisten esittämät näkökulmat, argumentit ja mielialat, vaan poliittisuus on läsnä monissa eri muodoissa, esimerkiksi verkkosovelluksen käsikirjoituksessa.

Käytännössä osallistamismenetelmät ovat aina yllätyksellisiä. Vaikka hallinnon toimijat ja tutkijat pyrkisivät osallistamismenetelmien avulla yksinkertaisesti hankkimaan tietoa hallinnon päätöksentekoprosesseihin, käytännössä pienjulkiso voi tulkita tilannetta toisin ja käyttää osallistamismenetelmää eri tavoin kuin suunnittelijat ovat alun perin tarkoittaneet. Samalla osallistamismenetelmä voi kytkeytyä osaksi erilaisia verkostoja, joiden osana menetelmä saa erilaisen muodon ja merkitsee eri asioita. Osallistamismenetelmien kehittämisen kannalta ymmärrys pienjulkisoiden muotoutumisen sosio-materiaalisista prosesseista tarkoittaa sitä, että herkistytään pienjulkisoiden käytännön toteutuksessa ilmeneville muutoksille.

Javier Lezaun ja Linda Soneryd (2007) ehdottavat, että osallistamismenetelmien tulokinnassa voitaisiin käyttää hyväksi osallistumisprosessin tapahtumarikkautta. Tällä he tarkoittavat sitä, miten formaalista koreografiasta voidaan poiketa ja tuleeko tapahtumien kuluessa esiin yllätyksellisyyttä, vai pyrkiikö osallistumisprosessia organisoiva taho pitämään osallistujat heille ennalta varatuissa rooleissa. Yllätyksellisyys vaatii osallistamismenetelmältä joustavuutta ja vuorovaikutusta

toimijoiden kanssa (vrt. Gomart & Hajer 2003). Lezaun ja Soneryd (2007) esittävät, että osallistamismenetelmillä voi olla puhtaasti väli-neellinen ja hallinnon pyrkimyksiä edesauttava tarkoitusperä, mutta käytännössä konkreettisissa tilanteissa niistä tulee usein tapahtuma-rikkaita. Konkreettisissa tilanteissa syntyy ennalta arvaamattomia muutoksia asiakysymyksissä, ongelmanasetteluissa ja osallistuvissa ihmisissä. Tapahtumarikkauden kautta muodostuu uusia sosiaalisen reagoinnin (social responsiveness) ja asioiden artikuloinnin muotoja, jotka eivät vastaa osallistamismenetelmän järjestäjien tarkoittamia vuorovaikutuksen muotoja. Osallistamismenetelmien tulkinnessa täytyisikin kiinnittää huomio siihen, kuinka osallistumismuodot tuottavat uusia kysymysten artikulointeja ja millaisia käsikirjoituksen muutoksia ne aiheuttavat sekä osallisten että osallistamismenetelmän järjestäjien osalta (Lezaun & Soneryd 2007, 295).

Gomart ja Hajer (2003) esittävät, että vuorovaikutuksen puit-teilla voidaan nähdä olevan toimijuutta tuottava vaikutus. Pienjulkison kyky tehdä järkeviä ratkaisuja ei ole lähtökohtaisesti kiinni osallistuvien ihmisten ennalta määritellyistä ominaisuuksista, vaan osallistumiselle rakennetut sosio-materiaaliset puitteet voivat tuottaa kykyä tehdä järkeviä ratkaisuja. Mitä tämä voisi tarkoittaa käytännön tutkimus- ja kehittämistyön kannalta? Tässä materiaalisen semiotiikan lähestymistapa ja tulkitseva politiikka-analyysi voivat tukea toisiaan. Materiaalista semiotiikkaa lähestymistapanaan käyttävät John Law ja Vicky Singleton (2011) puhuvat herkkyydestä, jolla he tarkoittavat refleksiivisyyttä tutkittavaan ilmiöön nähden. Tutkimusprosessissa tulisi toisin sanoen olla tilaa muuttaa tutkijan ennakkokäsityksiä (vrt. Gomart & Hajer 2003). He puhuvat hitaasta tutkimuksesta verraten tällaista tutkimustapaa slow food -ilmiöön; hidas ei siis tässä tapauksessa viittaa pelkästään aikaan. Vastaavanlaista näkökulmaa on tuotu esiin myös tulkitsevassa politiikka-analyysissä. Hendrik Wagenaar on (2011) esittänyt, että tulkitsevassa politiikka-analyysissä tutkimuksen lähtökohtana tulisi olla toistuva improvisaatio, joka laajentaa tutkijan näkemystä käsillä olevasta ilmiöstä. Molemmat lähestymistavat siis kritisoivat suoraviivaista näkemystä tutkimuksesta, jossa tutkimus-

prosessin ei anneta hengittää. Samalla se tarkoittaa osallistamismenetelmien kehittämisessä refleksiivistä otetta, jossa ymmärretään, että menetelmä tulee saamaan muotonsa vasta konkreettisten kysymysten myötä esimerkiksi maankäytön suunnitteluprosessissa.

- Akrich, Madeline (1992). De-Description of Technical Objects. Teoksessa Wiebe E. Bijker & John Law (toim.): *Shaping Technology / Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. Cambridge: The MIT Press, 205–224.
- Akrich, Madeline & Bruno Latour (1992). A Summary of a Convenient Vocabulary for the Semiotics of Human and Nonhuman Assemblies. Teoksessa Wiebe E. Bijker & John Law (toim.): *Shaping Technology / Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. Cambridge: The MIT Press, 259–264.
- Alatalo, Marja & Maria Åkerman (2011). *Tieto hallinnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (1999). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Andersen, Hans Thor & Ronald Van Kempen (2001). *Governing European cities: Social fragmentation, social exclusion and urban governance*. Aldershot: Ashgate.
- Anderson, Rob & Kenneth N. Cissna & Leslie A. Baxter (2004). *Dialogue: theorizing difference in communication studies*. Lontoo: Sage.
- Anttonen, Anneli & Liisa Häikiö (2011). Care 'going market': Finnish elderly-care policies in transition. *Nordic Journal of Social Research*. Special Issue: Welfare-state change, the strengthening of economic principles, and new tensions in relation to care in Europe. 2011/2, 1–21.
- Anttonen, Anneli & Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson (2012). *Welfare State, Universalism and Diversity*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Asikainen, Eveliina & Ari Jokinen (2008). Kaupunkiluonnon hallinnan utopia. *Alue ja Ympäristö* 37:2, 49–62.
- Asikainen, Eveliina & Ari Jokinen (2009). Future Natures in the Making: Implementing Biodiversity in Suburban Land-use Planning. *Planning Theory & Practice* 10:3, 351–368.
- Austin, John Langshaw (1962). *How To Do Things With Words?* Oxford: Oxford University Press.
- Bamberg, Jarkko (2012). *Shaping Places Online: Exploring the Potential of the Internet for Public Engagement in Spatial Local Governance*. Tampere: Tampere University Press.
- Bamberg, Jarkko & Helena Leino (2008). Tapaukset Vuores ja Nurmi-Sorila. Teoksessa Kaisa Anttonen & Katri Laihosalo & Helena Leino (toim.): *Kaupunki kasvaa – miten käy ympäristön?* Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 50–61.
- Bang, Henrik (toim.) (2003). *Governance as social and political communication*. Manchester: Manchester University Press.

- Bang, Henrik & Eva Sørensen (1998). *The Everyday Maker: a new challenge to democratic governance*. COS-rapport 3/1998. Kööpenhamina: Center for Offentlig Organisation og Styring.
- Barnes, Barry (2000). *Understanding Agency. Social Theory and Responsible Action*. Lontoo: Sage.
- Beck, Ulrich (1986). *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- (1991). *Politik in der Risikogesellschaft. Essays und Analysen. Mit Beiträgen von Oskar Lafontaine, Joschka Fischer, Erhard Eppler u.a.* Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- (2009) *World at Risk*. Cambridge: Polity Press.
- (2012) Redefining the Sociological Project: The Cosmopolitan Challenge. *Sociology* 46:1, 7–12.
- Becker, Howard S. (1998). *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research While You're Doing It*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Becker, Ted (2007). How Deliberative Democracy May Keep Pseudo-Democracy, the New Rule by the Few, From Bungling into Global Catastrophes. *Journal of Public Deliberation* 3:1, <http://services.bepress.com/jpd/vol3/iss1/art5>, 20.3.2011.
- Bekkers, Viktor & Geske Dijkstra & Arthur Edwards & Menno Fenger (2007). *Governance and the Democratic Deficit: Assessing the Democratic Legitimacy of Governance Practices*. Ashgate: Aldershot.
- Bellamy, Richard & Dario Castiglione (2011). Democracy by Delegation? Who Represents Whom and How in European Governance? *Government and Opposition* 46:1, 101–125.
- Benz, Arthur & Yannis Papadopoulos (2006). *Governance and Democracy*. Lontoo: Routledge.
- Berger, Peter & Thomas Luckmann (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Berkes, Fikret & Johan Colding & Carl Folke (toim.) (2003). *Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change*. Cambridge University Press: Cambridge, U.K.
- Bevir, Mark (2010). *Democratic Governance*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- (2011) *The Sage Handbook of Governance*. Lontoo: Sage.
- Bevir, Mark & Rod A. W. Rhodes (2003). *Interpreting British Governance*. Lontoo: Routledge.
- Blaug, Ricardo (2002). Engineering democracy. *Political Studies*. 50:1, 102–116.
- Bonnell, Victoria & Lynn Hunt (1999). *Beyond the Cultural Turn, New Directions in the Study of Society and Culture*. Berkley: University of California Press.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

- Bradley, Karin & John Jørgensen & Erik Gløersen (2004). *Stadspolitiska utblickar i Europa*. Boverket: Karlskrona.
- Braun, Kathrin & Susanne Schultz (2010). "... a certain amount of engineering involved": Constructing the Public in Participatory Governance Arrangements. *Public Understanding of Science* 19:4, 403–419.
- Braun, Bruce & Sarah Whatmore (2010). The Stuff of Politics: An Introduction. Teoksessa Bruce Braun & Sarah Whatmore (toim.): *Political Matter. Technoscience, Democracy and Public Life*. Minneapolis: University of Minnesota Press, ix–xl.
- Bridges, Amy (1984). *A City in the Republic, Antebellum New York and the Origins of Machine Politics*. Cambridge: University Press.
- Butler, Judith (1990). *Gender Trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- (1993). *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. New York: Routledge.
- Bäcklund, Pia & Jouni Häkli & Harry Schulman (toim.) (2002). *Osalliset ja osajat. Kansalliset kaupungin suunnittelussa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Cartwright, Nancy (1989). *Nature's Capacities and their Measurement*. Oxford: Clarendon Press.
- Cohen, Michael D. & James G. March & Johan P. Olsen (1972). A garbage can model of organizational choice. *Administrative Science Quarterly* 17:1, 1–25.
- Cooper, Philip J. & Claudia Maria Vargas (2004). *Implementing Sustainable Development: From Global Policy to Local Action*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Crombie, Alistair C. (1994). *Styles of Scientific Thinking, Vol. I-III*. Lontoo: Duckworth.
- Crouch, Colin (2004). *Post-Democracy*. Cambridge: Polity.
- Crozier, Michael (2007). Recursive Governance: Contemporary Political Communication and Public Policy. *Political Communication*. 24:1, 1–18.
- Czechowski, Daniel & Thomas Hauck & Georg Hausladen (2012). *Designing nature as infrastructure. Symposium proceedings*. Technische Universität München: Faculty of Architecture.
- Dahlgren, Peter (2009). The troubling Evolution of Journalism. Changing Faces of Journalism. *Tabloidization, Technology and Truthiness*. Philadelphia: Routledge.
- della Porta, Donatella & Diani, Mario (1999). *Social Movements: an introduction*. Oxford: Blackwell.
- della Porta, Donatella & Tarrow, Sydney (toim.) (2005). *Transnational Protest and Global Activism*. Oxford: Rowman & Littlefield publishers Inc.
- Dewey, John (1991/1927). *The Public and Its Problems*. Athens, OH: Swallow/ Ohio University Press.
- van Dijk, Terry (2011). Imagining future places: How designs co-constitute what is, and thus influence what will be. *Planning Theory* 10:2, 124–143.

- Douglas, Mary (1986). *How Institutions Think*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Downs, Anthony (1967). *Inside Bureaucracy*. Boston: Little Brown & Co.
- Dreyfus, Hubert (1972). *What Computers Can't Do*. New York: MIT Press.
- Dryzek, John (2006). Policy Analysis as Critique. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert E. Goodin (toim.): *The Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press. 190–206.
- Dunn, William (2001). Using the method of context validation to mitigate type III errors in environmental policy analysis. Teoksessa Matthijs Hisschemöller & Rob Hoppe & William Dunn & Jerome Ravetz (toim.): *Knowledge, Power, and Participation in Environmental Policy Analysis. Policy Studies Review Annual 12*. New Brunswick: Transaction Publishers, 417–436.
- Dyke, Chuck (1981). *Philosophy of Economics*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- (1988). *The Evolutionary Dynamics of Complex Systems. A Study in Biosocial Complexity*. New York: Oxford University Press.
- (1993). Extralogical Excavations. Philosophy in the Age of Shovelry. Teoksessa John Caputo & M. Yount (toim.): *Foucault and the Critique of Institutions*. Philadelphia: Pennsylvania State University Press, 102–126.
- (2006). Natural Speech: a Hoary Story. Teoksessa Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.): *How Nature Speaks. The Dynamics of the Human Ecological Condition*. Durham, NC: Duke University Press, 66–77.
- Dyrberg, Torben Beck (1997). *The Circular Structure of Power : Politics, Identity, Community*. Lontoo: Verso.
- Easton, David (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Edelman, Murray (1964). *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.
- Ekeland, Ivar (1990). *Ennakoimattoman matematiikka*. Helsinki: Art House.
- (2004). *Paras mahdollisista maailmoista Matematiikka ja kohtalo*. Helsinki: Art House.
- Elster, Jon (1998). *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press.
- Ewald, François (1995/1989). Vakuutusyhteiskunta. Teoksessa Risto Eräsaari & Keijo Rahkonen (toim.): *Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*. Helsinki: Gaudeamus, 73–86.
- Felt, Ulrike & Maxiilian Fochler (2010). *Machineries for making publics: Inscribing and De-scribing Publics in Public Engagement*. Wien: Minerva.
- Fielding, Michael (2006): Leadership, Personalization and high performance schooling: naming the new totalitarianism. *School Leadership and Management* 26:4, 347–369.

- Fischer, Frank (2003). *Reframing Public Policy: Discursive Politics and Deliberative Practices*. Oxford: Oxford University Press.
- Fischer, Frank & Forester, John (toim.) (1993) *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Fischer, Frank & Herbert Gottweis (2012). *The Argumentative Turn Revisited. Public policy as Communicative Practice*. Durham, NC: Duke University Press.
- Flyvbjerg, Bent (1998). *Rationality and Power: Democracy in Practice*. Chicago: The University of Chicago Press.
- (2001) *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flyvbjerg, Bent & Nils Bruzelius & Werner Rothengatter (2003). *Megaprojects and Risk. An Anatomy of Ambition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flyvbjerg, Bent & Todd Landman & Sanford Schram (2012). *Real Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press
- Foucault, Michael (1998). *The History of Sexuality: The Will to Knowledge*. Lontoo: Penguin.
- (2005). *Tiedon arkeologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Fraser, Nancy (1998). From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a “Post-Socialist” Age. Teoksessa Cynthia Willett (toim.): *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*. Oxford: Blackwell Publishers, 19–49.
- (2003). Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition and participation. Teoksessa Nancy Fraser & Axel Honneth (toim.): *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange*. Lontoo: Verso.
- (2008). *Scales of justice. Reimagining political space in a globalizing world*. Cambridge: Polity Press.
- Francis, Robert A. & Jamie Lorimer Mike Raco (2012). Urban ecosystems as ‘natural’ homes for biogeographical boundary crossings. *Transactions of the Institute of British Geographers* 37:2, 183–190.
- Fung, Archon (2003). Survey Article: Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences. *The Journal of Political Philosophy* 11:3, 338–367.
- (2006). Varieties of Participation in Complex Governance. *Public Administration Review* 66: Issue Supplement s1, 66–75.
- Fung, Archon & Mary Graham & David Weil (2007). *Full Disclosure: The Perils and Promise of Transparency*. New York: Cambridge University Press.
- Funtowicz, Silvio O. & Jerome R. Ravetz (1990). *Uncertainty and Quality in Science for Policy*. Dordrecht: Kluwer.
- (1991). A New Scientific Methodology for Global Environmental Issues. Teoksessa Robert Costanza (toim.): *Ecological Economics: The Science*

- and Management of Sustainability*. New York: Columbia University Press, 137–152.
- (1993). Science for the post-normal age. *Futures* 25:7, 739–755.
- (1994). The worth of a songbird. Ecological economics as a post-normal science. *Ecological Economics* 10:3, 197–207.
- Garfinkel, Alan (1981). *Forms of Explanation. Rethinking the Questions in Social Theory*. New Haven: Yale University Press.
- du Gay, Paul (2000). *In Praise of Bureaucracy: Weber – Organization – Ethics*. Lontoo: Sage.
- Georgescu-Roegen, Nicholas (1971). *The Entropy Law and the Economic Process*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Van Gerven, Minna (2008). Sosiaalipoliittisten reformien voittajat ja häviäjät Euroopassa. Työttömyysturvalain muutokset ja kohdistuminen Isossa-Britanniassa, Alankomaissa ja Suomessa 1980–2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 73:6, 595–608.
- Getimis, Panagiotis & Hubert Heinelt & David Sweeting (2006). Introduction and Main Findings. Teoksessa Hubert Heinelt & David Sweeting & Panagiotis Getimis (toim.): *Legitimacy and Urban Governance. A cross-national comparative study*. Lontoo: Routledge, 3–21.
- Gigenrenzer, Gerd & Zeno Swijtink & Theodore Porter & Lorraine Daston & John Beatty & Lorenz Krüger (1989). *The Empire of Chance. How Probability Changed Science and Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gomart, Emilie & Maarten Hajer (2003). Is That Politics? For an Inquiry Into Forms in Contemporary Politics. Teoksessa Bernward Joerges & Helga Nowotny (toim.): *Social Studies of Science and Technology: Looking Back Ahead*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 33–61.
- Goodin, Robert & John Dryzek (2006). Deliberative Impacts: The Macro-Political Uptake of Mini-publics. *Politics & Society* 34:2, 219–244.
- Goodin, Robert & Martin Rein & Michael Moran (2006). The Public and its Policies. Teoksessa Robert Goodin & Martin Rein & Michael Moran (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 3–38.
- Griessler, Erich & Peter Biegelbauer & Janus Hansen & Anne Loeber (2012). *Citizen Participation in Decision-Making on Complex and Sensitive Issues? Experiences with Xenotransplantation*. Report of the Project “Impact of Citizen Participation on Decision-Making in a Knowledge Intensive Policy Field” (CIT-PART). Vienna, www.cit-part.at, 10.9.2012.
- Griggs, Steven & Aletta J. Norval & Hendrik Wagenaar (2014). *Practices of Freedom. Decentred Governance, Conflict and Democratic Participation*. New York: Cambridge University Press.
- Gärdenfors, Peter (2000). *Conceptual Spaces. The Geometry of Thought*. Cambridge, MA: The MIT Press.

- Habermas, Jürgen (1984). *The Theory of Communicative Action – Reason and the Rationalization of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Hacking, Ian (1990). *The Taming of Chance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haila, Yrjö (1998). Political undercurrents of modern ecology. *Science as Culture* 7:4, 465–491.
- (2001a). Arvo on teonsana. *Tiede & edistys* 26:1, 10. artikkeli.
 - (2001b). Johdanto: Mikä ympäristö? Teoksessa Haila, Yrjö & Jokinen, Pekka (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka?* Tampere: Vastapaino, 9–20.
 - (2002). Scaling Environmental Issues: Problems and Paradoxes. *Landscape and Urban Planning* 61:2-4, 59-70.
 - (2004). *Retkeilyn rikkaus. Luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Helsinki: Taide.
 - (2006) Foucault ja tieteellisen tiedon ulottuvuudet. *Tiede & edistys* 31:3, 9. artikkeli.
 - (2007) Luonnonsuojelun uusi poliittisuus. *Ympäristö ja Terveys* 38:4, 4–11.
 - (2008). Unity versus Disunity of Environmental Governance in the Baltic Sea Region. Teoksessa Joas, Marko & Detlef Jahn & Kristine Kern (toim.): *Governing a Common Sea. Environmental Politics in the Baltic Sea Region*. Lontoo: Earthscan, 193–212.
 - (2010). Ajattelun dynaamisuudesta. *Tiede & edistys* 35:4, 292–304.
- Haila, Yrjö & Chuck Dyke (2006). What to Say about Nature's "Speech". Teoksessa Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.): *How Nature Speaks. The Dynamics of the Human Ecological Condition*. Durham, NC: Duke University Press, 1–48.
- Haila, Yrjö & Tanja Helle & Ari Jokinen & Helena Leino & Nina Tynkkynen & Maria Åkerman (2009). Ympäristöpolitiikka: Miten ympäristön muuttumista voi hallita? Teoksessa Ilari Karppi & Lotta Sinervo (toim.): *Governance uuden hallintatavan jäsentyminen*. Tampere: Tampereen yliopisto, 159–190.
- Haila, Yrjö & Klaus Henle (2014). Uncertainty in biodiversity science, policy and management: a concetual review (manuscript).
- Haila Yrjö & Klaus Henle & Elia Apostopoulou & Iulia Aslaksen (2014). Coming across and coping with uncertainty in biodiversity praxis: perspectives from research (manuscript).
- Haila, Yrjö & Maria Kousis & Ari Jokinen & Nina Nygren & Katerina Psarikidou (2007). *Building Trust through Public Participation: Learning from Conflicts over the Implementation of the Habitats Directive*. Final report of WP 4 of the PAGANINI project (Participatory Governance and Institutional Innovation, EU 6th Framework Programme). <http://www.paganini-project.net/>, 21.12.2012.
- Haila, Yrjö & Pekka Jokinen (2001). *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Tampere: Vastapaino.

- Hajer, Maarten (1995). *The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Process*. Oxford: Clarendon Press.
- (2003a). A Frame in the Fields. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
 - (2003b). Policy without polity? Policy analysis and the institutional void. *Policy Sciences* 36:2, 175–195.
 - (2005). Coalitions, Practices, and Meaning in Environmental Politics. From Acid Rain to BSE. Teoksessa David Howarth & Jacob Torfing (toim.): *Discourse theory in European politics. Identity, policy and governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 297–315.
 - (2006) The Living Institutions of EU: Analysing Governance as Performance. *Perspectives on European Politics and Society* 7:1, 41–55.
 - (2009). *Authoritative Governance. Policy-Making in the Age of Mediatization*. Oxford: Oxford University Press.
- Hajer, Maarten & David Laws (2006). Ordering through Discourse. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *The Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 249–266.
- Hajer, Maarten & Justus Uitermark (2009). Performing Authority After the Assassination of Theo van Gogh. Teoksessa Maarten Hajer (toim.): *Authoritative Governance. Policy-making in the Age of Mediatization*. Oxford: Oxford University Press, 76–96.
- Hajer, Maarten & Hendrik Wagenaar (2003). *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakala, Salli (2011). Notkistuva politiikka. Teoksessa Anu Kantola (toim.): *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 89–114.
- Hall, Stuart (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hay, Colin (2002). *Political Analysis, A Critical Introduction*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.
- Heikkinen, Hannu (2007). Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Hannu Heikkinen & Esa Rovio & Leena Syrjälä (toim.): *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 16–38.
- Heinonen, Veikko (2011). *Suomalaisen turvallisuuspolitiikan tila. Suomalaisen 2000-luvun alun turvallisuuspoliittisen debatin käsiteanalyttinen tarkastelu*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 416. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hemmo, Mika (2005). *Vahingonkorvausoikeus*. Porvoo: Sanoma Pro Oy.
- Hendricks, Carolyn, M. (2009). The Democratic Soup: Mixed Meanings of Political Representation in Governance Networks. *Governance* 22:4, 689–715.

- Hiilamo, Heikki (2012). Sata euroa? – miksi ja miten perusturvaa korotettiin. *Yhteiskuntapolitiikka* 77:1, 95–102.
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (2009). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirst, Paul (2000). Democracy and Governance. Teoksessa Pierre, John (toim.): *Debating Governance. Authority, Steering, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Hix, Simon (2008). *What's Wrong with the European Union and How to Fix it?* Cambridge: Polity Press.
- Hodder, Ian (1990). *The Domestication of Europe. Structure and Contingency in Neolithic Societies*. Oxford: Blackwell.
- Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko (toim.) (2006). *Prekaariruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta*. Nuorisotutkimusverkoston ja nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisusarjan julkaisu. [http://www.nuorisotutkimusseura.fi/prekaariruoska.pdf]
- Honkanen, Pertti & Jussi Tervola (2012). *Vuoden 2012 perusturvamuutoksien vaikutukset*. Nettityöpapereita 35/2012. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Howarth, David & Jacob Torfing (toim. 2005). *Discourse theory in European politics. Identity, policy and governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Howarth, David & Yannis Stavrakakis (2000). Introducing discourse theory and political analysis. Teoksessa David Howarth & Aletta J. Norval & Yannis Stavrakakis (toim.): *Discourse theory and political analysis. Identities, hegemonies and social change*. Manchester: Manchester University Press, 1–23.
- Huber, Joseph (2000): Towards Industrial Ecology: Sustainable Development as a Concept of Ecological Modernization. *Journal of Environmental Policy and Planning* 2:4, 269–285.
- Hudson, John & Stuart Lowe (2009). *Understanding the Policy Process: Analysing Welfare Policy and Practice*. Southampton: Hobbs the Printers.
- Häikiö, Liisa (2005). *Osallistumisen rajat. Valta-analyysi kestävän kehityksen suunnittelusta Tampereella*. Tampere: Tampere University Press.
- (2007). Expertise, representation and the common good: Grounds for legitimacy in the urban governance network. *Urban Studies* 44:11, 2147–2162.
- (2010). The Diversity of Citizenship and Democracy in Local Public Management Reform. *Public Management Review* 12:3, 363–384.
- (2012a). From Innovation to Convention: Legitimate Citizen Participation in Local Governance. *Local Government Studies* 38:4, 415–435.
- (2012b). Kestävä kehitys: Utopia kehittyvästä ja kestävästä kansalaisten yhteiskunnasta. Teoksessa Tuula Helne & Tiina Silvasti (toim.): *Yhteyksien kirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 150–158.
- Häikiö, Liisa & Anneli Anttonen (2011). Local welfare governance structuring informal carers' dual position. *International Journal of Sociology and Social Policy* 31:3-4, 185–196.

- Häyhtiö, Tapio (2010). Demokratiaa vai toimintaa? *Näkökulmia kansalaislähtöisen verkkopolitiikan teoriaan ja käytäntöön*. Acta Universitatis Tamperensis; 1535. Tampere: Tampere University Press.
- Ilmonen Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.) (1998). *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Ingram, Helen & Anne Schneider (1990). Improving implementation through framing smarter statutes. *Journal of Public Policy* 10:1, 67–88.
- Innes, Judith & David Booher (2010). *Planning with complexity: An introduction to collaborative rationality for public policy*. Lontoo: Routledge.
- Irwin, Alan (2001). Constructing the scientific citizen: Science and Democracy in the Biosciences. *Public Understanding of Science* 10(1), 1–18.
- Irwin, A. & Mike Michael (2003). *Science, Social Theory and Public Knowledge*. Berks: Open University Press/McGraw-Hill.
- Irwin, Alan & Brian Wynne (1996). *Misunderstanding Science?: The Public Reconstruction of Science and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jabareen, Yosef (2008). A new conceptual framework for sustainable development. *Environment, Development, Sustainability* 10:2, 179–192.
- Jasanoff, Sheila (1990). *The fifth Branch: Science Advisers as Policymakers*. Harvard: Harvard University Press.
- (2003). In a constitutional moment: Science and social order at the millennium. Teoksessa Helga Nowotny & Bernward Joerges (toim.): *Social Studies of Science and Technology: Looking Back Ahead*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Jasanoff, Sheila & Marybeth Long Martello (2004). *Earthly Politics. Local and Global in Environmental Governance*. MIT Press: Cambridge, MA.
- Johansson, Håkan & Bjørn Hvinden (2007). Opening citizenship: why do we need a new understanding of social citizenship? Teoksessa Bjørn Hviden & Håkan Johansson (toim.): *Citizenship in Nordic welfare states. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. Milton Park: Routledge.
- John, Peter (1998). *Analysing Public Policy*. Lontoo: Continuum.
- Jokinen, Ari (2004). *Luonnonvarojen käytön ja dynamiikan hallinta yksityismailla*. Acta Universitatis Tamperensis, 1045. Tampere: Tampere University Press.
- (2011). Paikallisen vahvistumisen voimavarat: Kansalaiset luonnonsuojelun toimeenpanon tietokäytännöissä. Teoksessa Marja Alastalo & Maria Åkerman (toim.): *Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 63–90.
- Jokinen, Ari & Yrjö Haila & Nina V. Nygren (2009). Liito-oravan suojelu poliittisena prosessina ja yhteistoimintahankkeena Tampereen kaupunkiseudulla. *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja* 2009. Joensuu: Joensuun yliopisto, 7–68.

- Jokinen, Ari & Nina V. Nygren & Yrjö Haila & Marko Schrader (2007). Yhteiselo liito-oravan kanssa. Liito-oravan suojelun ja kasvavan kaupunkiseudun maankäytön tarpeiden yhteensovittaminen. *Suomen ympäristö* 20/2007. Tampere: Yliopistopaino.
- Jokinen, Ari & Ari Nikula & Nina V. Nygren & Piia Tersa & Yrjö Haila (2010). Liito-oravan elinympäristöjen mallitus ja ennakointi Tampereen kaupunkiseudulla. *Suomen ympäristö* 11/2010. Sastamala: Vammalan kirjapaino OY.
- Jokinen, Ari & Eveliina Asikainen & Pertti Ranta & Ville Viljanen (2012). Ekologisen tiedon visualisointi ja rajatyö kaupunkiluonnon hallinnassa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 50:1, 7–22.
- Jolkkonen Arja & Pertti Koistinen & Arja Kurvinen (2012). Reemployment of Displaced Workers : the Case of a Plant Closing on a Remote Region in Finland. *Nordic Journal of Working Life Studies* 2:1, 81–100.
- Julkunen, Raija (2010). Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Juppi, Pirita & Peltokoski, Jukka & Pyykkönen, Miikka (2003). *Uutta Liikeshdintää, uusia näkökulmia. Liike-elämää. Vastakulttuurinen radikalismi vuosituhannen vaihteessa*. Jyväskylä: SoPhi.
- Jääsaari, Johanna & Ullamaija Kivikuru & Minna Aslama & Laura Juntunen (2010). Median tuottama kansalaisuus: Tulkintaa raameista ja rakenteista. Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.): *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 210–228.
- Kahneman, Daniel (2011). *Thinking, Fast and Slow*. London: Allen Lane.
- (2000). *Choices, Values, and Frames*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kangas, Olli (2004). Institutional Development of sickness cash-benefits in 19 OECD countries. *Social Policy & Administration* 38:2, 190–203.
- (2006). Poliittikka ja sosiaaliturva Suomessa. Teoksessa Tapani Paavola ja Olli Kangas (toim.): *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Helsinki: Edita.
- Kantola, Anu (toim.) (2011a). *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2011b). Tyhjää vai täyttä julkista elämää? Teoksessa: Kantola, Anu (toim.): *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Gaudeamus, Helsinki, 164–179.
- Karppi, Ilari & Lotta-Maria Sinervo (toim.) (2009). *Governance. Uuden hallintatavan jäsentyminen*. Tampere: Tampereen yliopisto, Hallinto-tieteiden keskus
- Karvonen, Erkki (1999). *Elämää mielikuvayhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kazepov, Yuri & Alan Scott & Hilary Silver (2010). Symposium of Urban Participation. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34:3.

- Kerkkäinen, Anu (2010). *Ilmastonmuutoksen hallinnan politiikka. Kansainvälisen ilmastokysymyksen haltuunotto Suomessa. Acta Universitatis Tampereensis, 1549. Tampere: Tampere University Press.*
- Keskitalo, Elsa (2007). Individualizing welfare provision: the integrated approach of the Finnish activation reform. Teoksessa Bjørn Hvinden & Håkan Johansson (toim.): *Citizenship in Nordic welfare states. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe.* Lontoo: Routledge.
- Klausen, Jan Erling & David Sweeting & Joanna Howard (2006). Community involvement and legitimation in urban governance: an empirical analysis. Teoksessa Hubert Heinelt & David Sweeting & Panagiotis Getimis (toim.): *Legitimacy and Urban Governance. A cross-national comparative study.* Lontoo: Routledge.
- Klein, Rudolf & Theodore Marmor (2006). Reflections on Public Policy Analysis: Putting Together Again. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert E. Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public* Oxford: Oxford University Press, 892–912.
- Knight, Frank (1921). *Risk, uncertainty and profit.* Boston: Houghton Mifflin.
- Kohler-Koch, Beate (2001): The Commission White Paper and the Improvement of European Governance. Symposium Mountain or Molehill? A Critical Appraisal of the Commission White Paper on Governance. *Jean Monet Working Paper* 6/01.
- (2010): Civil Society and EU Democracy: ‘astroturf’ representation? *Journal of European Public Policy* 17:1, 100–116.
- Koistinen, Pertti (2007). Eliitin paradigma työ- ja sosiaaliturvapolitiikassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 72: 2, 158–165.
- Koivunen, Anu & Mikko Lehtonen (toim.) (2011). *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa.* Tampere: Vastapaino.
- Kojo, Marjaana (2012). Pause päällä. Työn ja koulutuksen ulkopuoliset jaksot nuorten elämäkulussa. *Janus – Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön aikakauslehti* 20:2, 94–110.
- Kooiman, Jan (1993). *Modern Governance. New Government-Society Interactions.* Lontoo: Sage.
- (2003). *Governing as Governance.* Lontoo: Sage.
- Kosonen, Pekka (1998). *Pohjoismaiset mallit murroksessa.* Tampere: Vastapaino.
- Kowarik, Ingo (2011). Novel urban ecosystems, biodiversity, and conservation. *Environmental Pollution* 159:8–9, 1974–1983.
- Krimsky, Sheldon & Dominic Golding (toim.) (1992). *Social Theories of Risk.* Westport, CT: Praeger.
- Kübler, Daniel & Hubert Heinelt (2005). Governance, Democracy and the Dynamics of Place. Teoksessa Hubert Heinelt & Daniel Kübler (toim.): *Metropolitan Governance. Capacity, Democracy and the Dynamics of Place.* Lontoo: Routledge/ ECPR Studies in European Political Science.
- Kübler, Daniel & Brigitte Schwab (2007). New Regionalism in Five Swiss Metropolitan Areas. An Assessment of Inclusiveness, Deliberation and

- Democratic Accountability. *European Journal of Political Research* 46:4, 473–502.
- Kuhn, Thomas S. (1994/1962). *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Helsinki: Art House.
- Kuivalainen, Susan (2010). Kestääkö suomalainen vähimmäisturva pohjoismaisen vertailun? Vertaileva analyysi vähimmäisturvan tasosta ja sen köyhyyttä ehkäisevästä vaikutuksesta neljässä Pohjoismaassa 1990–2005. *Yhteiskuntapolitiikka* 75:4, 377–388.
- Kukkonen, Jussi (2006). *Meidän maaseutemme, Maaseutu yhteisyyden ja muutoksen ilmentymänä sekä puolueiden erojen ja samankaltaisuuden ilmentäjänä*. Valtio-opin pro gradu – työ, Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Kuokkanen, Kanerva (2005). Kaupunkipolitiikan perusteluketjut ja käytännön toimet viidessä länsieurooppalaisessa maassa. *Acta* 172. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- (2009). Urban Governance and Citizen Participation: An Analysis from the Perspectives of Effectiveness and Democracy. Teoksessa Frank Eckardt & Ingemar Elander (toim.): *Urban Governance in Europe*. Berlin: Berliner Wissenschaftsverlag, 49–69.
- (2013). Assessing the Democratic Qualities of Programmes and Projects: A Case of Finnish Urban Policy. *Scandinavian Journal of Public Administration* 17:2, 127–146.
- Kuula, Arja (1999). *Toimintatutkimus: kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Hanna Kuusela & Matti Ylönen (2013). *Konsulttidemokratia. Miten valtiosta tehdään tyhmä ja tehoton*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuusela, Hannu & Reijo Ollikainen (toim.) (2005). *Riskit ja riskienhallinta*. Tampere: Tampere University Press.
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Lontoo: Verso.
- Laine, Markus & Pekka Jokinen (2008). Poliitiikan ulottuvuudet. Teoksessa Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.): *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka?* Tampere: Vastapaino.
- Laine, Markus & Lasse Peltonen (2003). *Ympäristökysymys ja aseveliakseli - Ympäristön politisoituminen Tampereella vuosina 1959–1995*. Tampere: Tampere University Press.
- Laine, Markus & Helena Leino & Minna Santaoja (2007). Keskustan rajattu merkitys. *Yhdyskuntasuunnittelu* 2007:1, 6–21.
- Laitinen, Lea & Lea Rojola (1998). *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Lappalainen, Pertti (2002). *Poliittisen tyylin taito*. Tampere: Vastapaino.
- (2007). Poliittinen toiminta tapauksena. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.): *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 191–213.

- Lasswell, Harold (1951). The Policy Orientation. Teoksessa Daniel Lerner & Harold Lasswell (toim.): *Recent Developments in Scope and Method*. Stanford: Stanford University Press, 3–15.
- Latour, Bruno (1999). *Pandora's Hope. Essay on the Reality of Science Studies*. Cambridge & Lontoo: Harward University Press.
- Latour, Bruno & Emilie Hermant (1998). Paris: Lille Invisible. www.bruno-latour.fr/virtual/index.html, 12.1.2013.
- Latour, Bruno & Steve Woolgar (1979). *Laboratory Life: the social construction of scientific facts*. Lontoo: Sage.
- Law, John (2008). On Sociology and STS. *The Sociological Review* 56:4, 623–649.
- (2009). Actor Network Theory and Material Semiotics. Teoksessa Bryan S. Turner (toim.): *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Massachusetts & Oxford: Blackwell Publishing, 141–158.
- Law, John & Annemarie Mol (2008). The Actor-Enacted: Cumbrian Sheep in 2001. Teoksessa Carl Knappett & Lambros Malafouris (toim.): *Material Agency: Towards a Non-Anthropocentric Approach*. New York: Springer, 57–77.
- Law, John & Vicky Singleton (2011). *ANT and politics: working in and on the world*. <http://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/newcomers/publications/working-papers-web/ant-and-politics.pdf>, 15.12.2012.
- Laws, Davis & Maarten Hajer (2006). Policy in Practice. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Orford: Oxford University Press, 409–424.
- Laws, David & Martin Rein (2003). Reframing Practice. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 172–206.
- Leftwich, Adrian (2004). *What is Politics?* Cambridge: Polity Press.
- Le Galès, Patrick (2005). Elusive Urban Policies in Europe. Teoksessa Yuri Kazepov (toim.): *Cities of Europe: Changing Contexts, Local Arrangements, and the Challenge to Urban Cohesion*. Malden: Blackwell Publishing.
- (2011). Policy Instruments and Governance. Teoksessa Mark Bevir (toim.): *The Sage Handbook of Governance*. Lontoo: Sage.
- Lehtonen, Mikko (1996). *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- (2001). *Post Scriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko & Anu Koivunen (2011). Miltä tuntuu todella? Arjen kulttuuriset merkityskamppailut. Teoksessa Anu Koivunen & Mikko Lehtonen (toim.): *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 7–40.

- Lehtonen, Pauliina (2013). *Julkisesti uskottavat. Kansalaisten kokemuksellinen tieto ja performatiiviset osallistumiskäytännöt*. Acta Universitatis Tampereensis 1802, Tampere: Tampere University Press.
- Leino, Helena (2006a). *Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun dynamiikka*. Tampere: Tampere University Press.
- (2006b). Vallan dynamiikka Vuoreksessa – näkökulma kansalaisosallistumisen määrittelykamppailuun. *Yhdyskuntasuunnittelu* 44:1, 6–19.
- (2011). Kirkkojärvi katoaa luokituksistaan: asiantuntijatiedon haavoittuvuus. Teoksessa Alastalo Marja, Åkerman Maria (toim.): *Tieto hallinnassa: Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 221–239.
- Leino, Helena & Markus Laine (2011). Do Matters of Concern Matter? Bringing Issues Back to Participation. *Planning Theory* 11:1, 89–103.
- Leino, Helena & Juha Peltomaa (2009). Kirkkojärven kirkastuminen – kansalaisten kokemuksellisen tiedon tuomat haasteet lähiluonnon hallinnassa. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 18:3, 219–230.
- Leontief, Wassily (1985). *Essays in Economics. Theories, Theorizing, Facts and Policis*. New York: Transaction Publishers.
- Leppälä, Enni & Ari Jokinen (2011). Kaupunkimetsä rakentamisen kohteena: toimintamahdollisuuksien muotoutuminen kavasuunnittelijoiden ja metsäammattilaisten välillä. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 39:2, 158–177.
- Leubolt, Bernhard (2007). Contradictory Movements towards Social Emancipation. Governance and Democracy of the Local Scale. *Seminars of the Aegean "Changing European Space: Winners and Losers"*. 28.08.2007, Chania, Crete, Greece. Seminar paper.
- Levins, Richard (1966). The Strategy of Model Building in Population Biology. *American Scientist* 54:4, 421–431.
- Lezaun, Javier & Linda Soneryd (2007). Consulting citizens: technologies of elicitation and the mobility of publics. *Public Understanding of Science* 16:3, 279–297.
- Lindblom, Charles E. (1959). The Science of Muddling Through. *Public Administration Review* 19: 2, 79–88.
- Lipsey, Richard & Kevin Lancaster (1956-1957). The General Theory of Second Best. *Review of Economic Studies* 24:1, 11–32.
- Lipsky, Michael (1978). Standing the Study of Public Policy Implementation on Its Head. Teoksessa Walter Dean Burnham & Martha Wagner Weinberg (toim.): *Amerikan Politics and Public Policy*. Cambridge: MIT Press, 391–402.
- (1980). *Street Level Bureaucracy*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lister, Ruth (2003). *Citizenship. Feminist perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Lloyd, Geoffrey Ernest Richard (1992/1966). *Polarity and Analogy. Two Types of Argumentation in Early Greek Thought*. Indianapolis: Hackett Publishing Co.
- Lomborg, Bjørn (toim. 2004). *Global Crises, Global Solutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lorenz, Edward (1993). *The Essence of Chaos*. Seattle: The University of Washington Press.
- Luhtakallio, Eeva (2010). Local Politicizations. A Comparison of Finns and French Practicing Democracy. University of Helsinki, Department of Social research. Sociology Research Reports no 265.
- Lunkka, Jukka-Pekka, (2008). *Maailman ilmastohistoria*. Helsinki: Gaudeamus.
- Luomala, Anne (2010). Poliitiikan mahdollisuudesta valtuuston talousarvion kokouksessa. Hämeenlinna: Sosiaalikehitys.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2011). Hirvieläinten aiheuttamat vahingot 2010. Tiedote. http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/tiedotteet/110414_hirvivahingot.html, 10.8.2012.
- Maanselkä, Asmo (2007). *Tekijänoikeuslaki eduskunnan käsittelyssä. Digitaalisten oikeuksien hallinnan teknologiat päätöksenteon kohteena*. Valtio-opin ja tietojärjestelmätieteen pro gradu – työ, Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- MacLeod, Gordon (2011). Urban Politics Reconsidered: Growth Machine to Post-democratic City? *Urban Studies* 48:12, 2629–2660.
- Majone, Giandomenico (1989). *Evidence, Argument, and Persuasion in the Policy Process*. New Haven: Yale University Press.
- Manin, Bernard (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- March, James & Johan Olsen (2006). The Logic of Appropriateness. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 689–708.
- Marks, Gary & Liesbet Hooghe & Kermit Blank (1996). European integration from the 1980s: state-centric vs. multi-level governance. *Journal of Common Market Studies* 34:3, 341–378.
- Marres, Noortje (2007). The Issues deserve more credit: Pragmatist contributions to the study of public involvement in controversy. *Social Studies of Science* 37:5, 759–780.
- (2012). *Material Participation. Technology, the Environment and Everyday Publics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Marzetti Dall'Aste Brandolini, Silva & Roberto Scazzieri (toim.) (2011). *Fundamental Uncertainty. Rationality and Plausible Reasoning*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Maxin, Laura & Jeroen van der Sluijs (2011). Quality in environmental science for policy: Assessing as a component of policy analysis. *Environmental Science and Policy* 14, 482–492.

- Matland, Richard (1995). Synthesizing the implementation literature: the ambiguity-conflict model of policy implementation. *Journal of Public Administration Research and Theory* 5:2, 145–174.
- Michael, Mike (2009).) Publics performing publics: of PiGs, PiPs and politics. *Public Understanding of Science* 18:5, 617–631.
- (2012). ”What Are We Busy Doing?”: Engaging the Idiot. *Science, Technology & Human Values* 2012/37, 528–554.
- Mikkeli, Heikki & Jussi Pakkasvirta (2007). *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. Helsinki: WSOY.
- Mischen, Pamela & Thomas A. P. Sinclair (2007). Making implementation more democratic through action implementation research. *Journal of Public Administration Research and Theory* 19:1, 145–164.
- Moisio, Pasi (2009). Vähimmäisturva ja köyhyysraja Suomessa. Selvitys sosiaaliturvan kokonaisuudistus (Sata) –komitealle. www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=42733&name=DLFE-7017.pdf, 10.10.2012.
- Mol, Annemarie (2002). *The Body Multiple. Ontology in medical practice*. Durham: Duke University Press.
- (2008). *The Logic of Care. Health and the problem of patient choice*. Oxon: Routledge.
- Moore, Alfred (2010). Beyond Participation: Opening up Political theory in STS. *Social Studies of Science* 40:5, 793–799.
- Müller, Norbert & Peter Werner & John Kelcey (toim.) (2010). *Urban Biodiversity and Design*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Neiman, Susan (2002). *Evil in Modern Thought. An Alternative History of Philosophy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Newman, Lenore & Ann Dale (2005). The role of agency in sustainable local community development. *Local Environment* 10:5, 477–486.
- Niemelä, Jari (toim.) (2011). *Urban Ecology: Patterns, Processes, and Applications*. Oxford: Oxford University Press.
- (2014) Ecology of urban green spaces: The way forward in answering major research questions. *Landscape and Urban Planning* 125, 298–303.
- Niemelä, Mikko & Raijas, Anu (2012). *Kohtuullinen kulutus ja perusturvan riittävyys. Näkökulmia kohtuullisen kulutuksen määrittelyyn ja mittamiseen*. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 80/2012. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Noro, Arto (2000). Aikalaismiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajiittyyppinä. *Sociologia* 37:4, 321–329.
- North, Douglas (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York: W.W. Norton & Co.
- Nousiainen, Marko (2011). Hallinta, osallistuminen ja toimijuus – Tulkintoja suomalaisen Leader-toiminnan poliittisuuksista. Mikkeli: Helsingin yliopisto, Ruralia -instituutti, Julkaisuja 24.

- Nowotny, Helga & Peter Scott & Michael Gibbons (2001). *Rethinking science: knowledge in an age of uncertainty*. Cambridge: Polity.
- Newman, Janet (2001). *Modernising Governance: New Labour, Policy and Society*. Lontoo: Sage.
- Nygren, Nina V. (2005). Liito-orava kaavoituksessa – Ojalan tapaus Tampe-reella. *Yhdyskuntasuunnittelu-lehti*, 2005:2, 27–43.
- (2007). Maankäytön suunnitteluvara liito-oravakonflikteissa. *Ympäristö ja terveys* 38:4, 34–40.
- (2013) *Liito-oravan suojelun poliittinen prosessi ja suunnitteluvara Tampereen kaupunkiseudulla*. Acta Universitatis Tampereensis 1859. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Nygren, Nina V. & Ari Jokinen (2013). Significance of affect and ethics in applying conservation standards: The practices of flying squirrel sur-veyors. *Geoforum* 46, 79–90.
- Nygren, Nina V. & Kaisa Littunen (2008). Dialogiset työpajat – maankäytön konflikteista suunnitteluvaran avartumiseen. *Oikeus* 37:4, 478–484.
- Nygrén, Tuire (2009). *Suomen hirvikannan säätely – biologiaa ja luonnonva-rapolitiikkaa*. PhD Dissertations in Biology. University of Joensuu, 64.
- Ojajarvi, Jussi (2008). Haluatko subjektiksi? Ideologinen kutsu ja yksilön uusliberalistinen hallinta: Jari Sarasvuo, Haluatko miljonääriksi? Ja Jyrki Tuularin pyydys. Teoksessa Jussi Ojajarvi & Liisa Seinby (toim.): *Minä ja markkinavoimat. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella*. Helsinki: Avain, 135–191.
- Ojajarvi, Jussi & Seinby, Liisa (2008). *Minä ja markkinavoimat. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella*. Helsinki: Avain.
- Paavola, Tapani (2006). Talouden kehitys ja talouspolitiikka hyvinvointival-tiokaudella. Teoksessa Tapani Paavola ja Olli Kangas (toim.): *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Helsinki: Edita.
- Palonen, Kari (1993). *Politikointi, politisointi, politiikka. Tulkinta politiikan ajatusmuodon peliaikailoista*. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Opetusmoniste no 1.
- Papadopoulos, Yannis (2003). Cooperative Forms of Governance: Problems of Democratic Accountability in Complex Environments. *European Journal of Political research* 42:4, 73–501.
- (2007). Problems of Democratic Accountability in Network and Multilevel Governance. *European Law Journal* 13:4, 469–486.
- Papadopoulos, Yannis & Philippe Warin (2007). Are innovative, participatory and deliberative procedures in policy making democratic and effective? *European Journal of Political Research* 46:4, 445–472.
- Parsons, Wayne (1995). *Public Policy: an Introduction to the theory and practice of policy analysis*. Lontoo: Edward Elgar Publishing.
- Pekonen, Kyösti (1995). *Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa?* Helsinki: Hallinnon kehittämiskeskus.
- (2005). *Suomalaisen hallitsemiskäsitteistön historia*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Peltola, Taru (2007). *Paikallisen energiahuollon ympäristöpoliittinen liikkumavara: vaihtoehtoiset teknologiat, poliittiset käytännöt ja toimijuus*. Acta Universitatis Tamperensis 1203. Tampere: Tampere University Press.
- Perrow, Charles (1999). *Normal Accidents. Living with High-Risk Technologies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Peters, Guy (1978). *The Politics of Bureaucracy. A Comparative Perspective*. New York; Longman
- (1998). *Comparative Politics: Theory and Methods*. New York: New York University Press.
- Peters, Guy & Jon Pierre (2004). *Multilevel Governance and Democracy*. Oxford; Oxford University Press.
- Pierre, Jon (2000). *Debating governance. Authority, steering and democracy*. Oxford: University Press.
- Pinson, Gilles (2009). *Gouverner la ville par projet: Urbanisme et gouvernance des villes européennes*. Paris: Presses de Sciences Po.
- Platon (1978). *Teokset. Toinen osa*. Helsinki: Otava.
- Pólya, George (1954). *Mathematics and Plausible Reasoning. Volume I, Induction and Analogy in Mathematics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Porter, Theodore M. (1995). *Trust in Numbers. The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Pressman, Jeffrey & Aaron Wildavsky (1973). *Implementation*. Berkeley: University of California Press.
- Prigogine, Ilya & Isabelle Stengers (1984). *Order out of Chaos. Man's New Dialogue with Nature*. New York: Bantam Books.
- Rabinow, Paul & William Sullivan (1979). *Interpretive Social Science: A Reader*. Berkeley: University of California Press.
- Raevaara, Eeva (2005). Tasa-arvo ja muutoksen rajat: Sukupuolten tasa-arvo poliittisena ongelmana Ranskan parité- ja Suomen kiintiökeskustelussa. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ranta, Pertti & Ville Viljanen & Antti Tanskanen & Eveliina Asikainen, & Ari Jokinen (2012). Tampereen kasvit ja kaupunkiekologia. *Lutukka* 28:1, 3–17.
- Rantala, Kati & Pekka Sulkunen (2006). *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rasila, Viljo (1992). *Tampereen historia IV. Vuodesta 1944 vuoteen 1990*. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Raunio, Helena (2002). Liito-orava suojelee metsiä? Tekniikka & Talous 7.5.2002. <http://www.tekniikkatalous.fi/incoming/article38489.ece>, 30.11.2012.
- Rein, Martin (1976). *Social Science and Public Policy*. New York: Penguin.
- (2006). Reframing Problematic Policies. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Orford: Oxford University Press, 389–408.

- Rein & Schön (1977). Problem Setting in Policy Research. Teoksessa Carol Weiss (toim.): *Using Social Research in Public Policy Making*. Lexington: D. C. Heath and Company.
- Rhodes, William (1997). *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*. Suffolk: St. Edmundsbury Press.
- (2006). Policy Network Analysis. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Orford: Oxford University Press, 425–447.
- Ridell, Seija (2006). Yleisö. Teoksessa: Ridell, Seija & Väliaho, Pasi & Sihvonnen, Tanja (toim.) *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino, 233–258.
- Ristikari, Tiina (2012). *Finnish Trade Unions and Immigrant Labor*. Migration Studies C 22. Helsinki: Siirtolaisuusinstituutti.
- Rossi, Leena-Maija (2010). Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa. Teoksessa Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen (toim.): *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Helsinki: Gaudeamus, 261–275.
- Rorty, Richard (1967). *The Linguistic Turn*. Chicago: University of Chicago.
- (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Rykwert, Joseph (1988). *The Idea of a Town. The Anthropology of Urban Form in Rome, Italy and the Ancient World*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Rättälä, Tiina (2004). Kuokkavieraat, aktivistit, kansalaiset: keitä ovat kansanvallan tulevaisuuden tekijät? *Futura* 23:2, 82–89.
- (2012). *In Your Face! Analysing Public Political Performance as Communication*. Acta Universitatis Tamperensis 1781. Tampere: Tampere University Press.
- Saari, Juho (2009). Harvinainen hetki – tammikuu 2009 ja suomalaisen sosiaalipolitiikan tulevaisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 74:3, 239–255.
- Saltelli, Andrea & Marco Ratto & Terry Andres & Francesca Campolongo & Jessica Cariboni & Debora Gatelli & Michaela Saisana & Stefano Tarantola (2008). *Global Sensitivity Analysis: The Primer*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Sata -komitea (2009). *Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:62. www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1082856&name=DLFE-10834.pdf, 2.10.2011.
- Saward, Michael (1998). *The Terms of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Schön, Donald (1979). Generative Metaphor. Teoksessa Andrew Ortony (toim.): *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scharpf, Fritz (1970). *Demokratietheorie zwischen Utopie und Anpassung*. Konstanz: Universitätsverlag.
- (1999). *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford: Oxford University Press.

- Schmidt, Vivien (2008). Discursive Institutionalism - The explanatory power of ideas and discourse. *Annual Review of Political Science* 11, 303–326.
- (2010). Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’. Paper prepared for the European Union Studies Association’s biannual meetings, Boston, MA, March 3–6, 2010.
- Schneider, Anne, Larson & Helen Ingram (1997). *Policy design for democracy*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Scott, James C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Durham: Yale University Press.
- Schumpeter, Joseph (1994/1954). *History of Economic Analysis*. Lontoo: Routledge.
- Schwartz-Shea, Peregrine & Dvora Yanow (2012). *Interpretative Research Design: Concepts and processes*. New York: Routledge.
- Shane, David Grahame (2005). Recombinant urbanism: conceptual modeling in architecture, urban design, and city theory. Chichester: John Wiley.
- Shotter, John & Björn Gustavsen (1999). The role of “dialogue conferences” in the development of “learning regions:” doing “from within” our lives together what we cannot do apart. The Centre for Advanced Studies in Leadership. Stockholm: Stockholm School of Economics.
- Silver, Hilary & Alan Scott & Yuri Kazepov (2010). Participation in Urban Contention and Deliberation. *IJURR* 34:3, 453–77.
- Simon, Herbert (1947). *Administrative Behaviour*. New York: MacMillan.
- Sintomer, Yves & Jacques de Maillard (2007). The limits to local participation and deliberation in the French ‘politique de la ville’. *European Journal of Political Research* 46:4, 503–529.
- Sjöblom Stefan (2011). Politikens projektifiering – om fenomenets innebörd och uttrycksformer. esitelmä konferenssissa XVI Nordic Political Science Congress, Vaasa 9–12.8.2011.
- Sjöblom, Stefan & Kjell Andersson & Erland Eklund & Sebastian Godenhjelm (toim.) (2006). Project Proliferation and Governance – The Case of Finland. Helsinki: Helsinki University Press.
- Smith, Leo (2007). *Chaos, A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Ian & Eileen Lepine & Marilyn Taylor (toim.) (2007). *Disadvantaged by Where You Live? Neighbourhood Governance in Contemporary Urban Policy*. Bristol: Policy Press.
- Soininvaara, Osmo (2010). *Sata –komitea. Miksi asioista päättäminen on niin vaikeaa*. Helsinki: Teos.
- Soja, Ed (1991). Inside Exopolis: Scenes from Orange County. Teoksessa Michael Sorkin (toim.): *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*. New York: Hill & Wang.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2007). *Kannustava ja oikeudenmukainen sosiaaliturva kaikille*. Tiedote 196/2007; 14.06.2007. www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1265141?cssType=text, 9.12.2012.

- Sotara, Markku (1996). *Kohti epäselvyyden hallintaa: Pehmeä strategia 2000-luvun alun suunnittelun lähtökohtana*. Acta Futura Fennica No 6. Jyväskylä: Finnpublishers.
- Star, Susan Leigh & Geoffrey Bowker (2000). *Sorting Things Out: Classification and its Consequences*. Massachusetts: MIT Press.
- Stranius, Leo & Laaksonen, Lasse (2011). *Verkkovaikuttamista 2010-luvulla. Selvitys verkossa pääosin tai kokonaan tapahtuvan yhdistystoiminnan mahdollistamisesta*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Stengers, Isabelle (2011). *Cosmopolitics II*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Stewart, Ian (1989). *Does God Play Dice? The Mathematics of Chaos*. Oxford: Blackwell.
- Stiglitz, Joseph & Amartya Sen & Jean-Paul Fitoussi (2009). *Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>, 27.12.2012.
- Stiglitz, Joseph (2012). *The Price of Inequality: The Avoidable Causes and the Invisible Costs of Inequality*. New York: Allen Lane.
- Stone, Clarence (1989). *Regime Politics*. Kansas: University Press.
- Stråth, Bo (2007). Democracy without Politics? The Tension between Rhetoric and Institutional Cover in the European Union: an Aspect of the Present Crisis of Legitimacy. Luento 24.10.2007, Jyväskylän Yliopisto.
- Su, Celina (2010). Marginalized stakeholders and performative politics: Dueling discourses in education policymaking. *Critical Policy Studies* 4:4, 362–383.
- Sulkunen, Pekka (2006). Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.): *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 17–38.
- Sutela, Marja (2001). Kuntalaisen roolin muutos: asukkaasta asiakkaaksi – tarkastelukohteena sosiaalihuollon asiakaslähtöisyys. *Oikeus* 4, 418–436.
- Särkelä, Riitta & Anne Eronen (2007). *Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Sørensen, Eva (2005). The democratic problems and potentials of network governance. *European Political Science* 4:3, 348–357.
- Sørensen, Eva & Jacob Torfing (2007). *Theories of Democratic Network Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tervonen-Goncalves, Leena & Eriikka Oinonen (2012). Vertailun valta. *Yhteiskuntapolitiikka* 77:1, 3–15.
- Tiihonen, Seppo (2004). *From Governing to Governance. A Process of Change*. Tampere: Tampere University Press.
- Torfing, Jacob (2005). Discourse theory: Achievements, Arguments, and Challenges. Teoksessa David Howarth & Jacob Torfing (toim.): *Discourse Theory in European Politics. Identity, policy and governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–32.

- Torgerson, Douglas (1985). Contextual Orientation in Policy Analysis: The Contribution of Harold D. Lasswell. *Policy Sciences* 18:3, 241–261.
- (2003). Democracy through policy discourse. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 139–171.
- Tuomala, Matti (2009). *Julkistalous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Turnhout, Esther (2010). *Heads in the clouds: Knowledge democracy as a Utopia dream*. Berlin: Springer Berlin Heidelberg.
- Turhnout, Esther & Severine Van Bommel & Noelle Aarts (2010). How Participation Creates Citizens: Participatory Governance as Performative Practice. *Ecology and Society*. 15:4, 26–41.
- Turnpenny, John & Irene Lorenzoni & Mavis Jones (2009). Noisy and Definitively not Normal: Responding to Wicked Issues in the Environment, Energy and Health. *Environmental Science & Policy* 12, 347–358.
- Tversky, Amos & Daniel Kahneman (1974). Judgement under uncertainty: heuristics and biases. *Science* 185:4157, 1124–1131.
- Urbinati, Nadia & Mark Warren (2008). The Concept of Representation in Contemporary Democratic Theory. *The Annual Review of Political Science* 11:1, 387–412.
- Vadrot, Alice (2012). Biodiversity and society: Why should social sciences have a say? Innovation. *The European Journal of Social Science Research* 24:3, 211–216.
- Valve, Helena (2011). Muuntogeeniset koivut ja riskiarvioinnin politiikka. Teoksessa Marja Alastalo & Maria Åkerman (toim.): *Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 91–112.
- van der Sluijs, Jeroen & Arthur C. Petersen & Peter H. M. Janssen & James S. Risbey & Jerome R. Ravetz (2008). Exploring the quality of evidence for contested policy decisions. *Environmental Research Letters* 3, 024008 doi:10.1088/1748-9326/3/2/024008.
- Vartola, Juha (2009). Byrokratia modernin hallinnan muotona. Teoksessa Ilari Karppi & Lotta-Maria Sinervo (toim.): *Governance. Uuden hallintatavan jäsentyminen*. Tampere: Tampereen yliopisto: Hallintotieteiden keskus, 13–4.
- Vehmas, Jarmo (2002). *Rahat Ruotsiin ja päästöt Tanskaan: Suomen ympäristöperusteisen energiaverotuksen rekonstituutio 1993-96*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Viiri, Heli (2007). Syökö hirvi metsänuudistamisen monimuotoisuuden? *Metsätieteen aikakauskirja* 2/2007, 133–136.
- Vranken, Jan (2005). Changing Forms of Solidarity: Urban Development Programs in Europe. Teoksessa Yuri Kazepov (toim.): *Cities of Europe: Changing Contexts, Local Arrangements, and the Challenge to Urban Cohesion*. Malden: Blackwell Publishing.

- Wagenaar, Hendrik (2011). *Meaning in Action. Interpretation and Dialogue in Policy Analysis*. New York & Lontoo: M.E.Sharpe.
- Wagenaar, Hendrik & Noam Cook (2003). Understanding Policy Practices: Action, Dialectic and Deliberation in Policy Analysis. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 139–171.
- Warren, Mark (2009). Governance-Driven Democratization. *Critical Policy Studies* 3:1, 3–13.
- Weber, Max (1972). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Ersten Soziologie*. 5. painos. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen; Mohr.
- Wessberg, Nina (2007). *Teollisuuden häiriöpäästöjen hallinnan kehittämis-haasteet*. Espoo: VTT Publications 650.
- Wildavsky, Aaron (1964). *The Politics of the Budgetary Process*. Boston: Little, Brown.
- Wynne, Brian (1991). Knowledges in Context. *Science, Technology, & Human Values* 16, 111–121.
- (1992). Risk and Social Learning: Reification to Engagement. Teoksessa Sheldon Krimsky & Dominic Golding (toim.): *Social Theories of Risk*. Westport, CT: Praeger, 275–297.
- (1997). Methodology and Institutions. Values as Seen from the Risk Field. Teoksessa John Foster (toim.): *Valuing Nature? Economics, Ethics and Environment*. London: Routledge, 135–152.
- (2001). Creating Public Alienation: Expert Cultures of risk and ethics on GMOs. *Science as Culture* 10:4, 445–481.
- (2003). Seasick on the Third Wave? Subverting the Hegemony of Propositionalism. *Social Studies of Science* 33:3, 401–417.
- Yanow, Dvora (1996). *How Does a Policy Mean? Interpreting Policy and Organizational Action*. Washington DC: Georgetown University Press
- (2000). *Conducting interpretive policy analysis*. California: Sage Publications.
- (2003). Accessing local knowledge. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 228–246.
- (2010). Form Follows Function? *Public Administration Review* 70:1, 156–158.
- Yanow, Dvora & Peregrine Schwartz-Shea (2006). *Interpretation and Method. Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. New York: M.E. Sharpe.
- Ylä-Anttila, Tuomas (2010). *Politiikan paluu. Globalisaatioliike ja julkisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Ylönen, Marja (2011). *Saatumisen kontrollin ideologia. Vesien saatumisen ja vesirikosten kontrolli Suomessa vuosina 1960–2000*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto

- Ympäristöministeriö (2007). *Kunnat voivat vaikuttaa asemakaavoituksen kestoan*. Tiedote 20.2.2007.
- Zolo, Danilo (2001). Democracy, Communication, and Globalization. Teoksessa Kate Nash & Alan Scott (toim.): *Blackwell Companion to Political Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Åkerman, Maria (2006). *Tiedon tuotannon käytännöt ja ympäristöpoliittinen toimijuus. Rajaamisen ja yhdistämisen politiikka*. Acta Universitatis Tamperensis 1139. Tampere: Tampere University Press.
- Åkerman, Maria & Aino Kilpiö & Taru Peltola (2010). Institutional change from the margins of natural resource use: The emergence of small-scale bioenergy production within industrial forestry in Finland. *Forest Policy and Economics* 12:3, 181–188.

Lait ja asiakirjat

- Biodiversiteettisopimus (CBD) 1993. www.cbd.int/convention/, 26.1.2013.
- Direktiivi 2003/87/EY: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 13.10.2003 kasvihuonekaasujen päästöoikeuksien kaupan järjestelmän toteuttamisesta yhteisössä.
- KOM 2001/581. Euroopan yhteisöjen komission ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi kasvihuonekaasujen päästöjen päästöoikeuksien kaupan järjestelmän toteuttamisesta yhteisössä ja neuvoston direktiivin 96/61/EY muuttamisesta.
- 2003/... Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi kasvihuonekaasujen päästöoikeuksien kaupan järjestelmän toteuttamisesta yhteisössä annetun direktiivin 2003/.../EY muuttamisesta Kioton pöytäkirjan hankemekanismin osalta. KOM/2003/0403.
- EU:n luontodirektiivin IV(a) -liite. 92/43/ETY. Suojellut eläinlajit.
- Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan (2003–2007). Vanhasen hallitus.
- Kioton pöytäkirja 2002/358/EY. Yhdistyneiden Kansakuntien ilmastonsuostosta koskeva puitesopimus.
- Maa- ja metsätalousministeriön määräyskokoelma N:o 29/01. Maa- ja metsätalousministeriön määräys hirvieläinten aiheuttamien metsävahinkojen arvioimisesta ja korvausten laskemisesta.
- Maa- ja metsätalousministeriön päätös metsälain soveltamisesta N:o 224/1997.
- Pääkaupunkiseudun kaupunkiohjelma 2005–2007: Hankerekisteri. Osoitteessa http://www.pkskaupunkiohjelma.fi/hr_02_16.html. Viitattu 1.5.2011. Sivusto ei ole enää käytössä.
- Pääkaupunkiseudun kaupunkiohjelma 2005–2007a. Ohjelmaehdotus. Ollut ladattavissa osoitteessa <http://www.pkskaupunkiohjelma.fi/>. Viitattu 1.5.2011. Sivusto ei ole enää käytössä.
- Pääkaupunkiseudun kaupunkiohjelma 2005–2007b. Kaupunkiohjelman verkkosivut osoitteessa <http://www.pkskaupunkiohjelma.fi/>. Viitattu 1.5.2011. Sivusto ei ole enää käytössä.

Riistavahinkolaki 27.2.2009/105.
Suomen hallituksen esitys päästökauppalaiksi, 49/2004.
Valtioneuvoston asetus riistavahingoista 12.5.2010/367.